

KS. JÓZEF MIELCZAREK

KOMUNIA POD DWIEMA POSTACIAM I W PRACACH I NAUCE SOBORU WATYKAŃSKIEGO II ORAZ W DOKUMENTACH POSOBOROWYCH

Sprzyjające warunki i okazję do rozważenia ewentualnego powrotu w Kościele zachodnim do komunii pod obiema postaciami stworzył, szczególnie ożywiony w ostatnich dziesiątkach lat, ruch ekumeniczny i proces odnowy liturgicznej¹. W ośrodkach liturgicznych sprawa kielicha była — jak twierdzi K. Amon — *dojrzała do dyskusji*, już na długo przed Soborem Watykańskim II. Życzenie wychodziło tym razem nie z reformatorskiego protestu przeciw Kościołowi, lecz z głębokiego umiłowania jego świętej liturgii². Zaś ruch ekumeniczny upatrywał w komunii kielicha ważny element zjednoczenia, bo przecież już ze swej istoty dany był ku jedności wierzących w Chrystusa.

Naprzeciw tym tendencjom i oczekiwaniom wyszedł Sobór Watykański II.

Papież Jan XXIII 24 stycznia 1959 r. oficjalnie ujawnił wolę zwołania soboru powszechnego³, zaś encykliką *Ad Petri Cathedram* z 29 czerwca tegoż roku dokonał tego uroczystie⁴. 17 maja 1959 r. Ojciec

¹ Zob. Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II. Series Praeparatoria, v. I, p. II, n. 8, s. 68—69; por. Th. Schnitzler, Commentarium: cap. II, De Sacrosancto Eucharistiae Mysterio, w: *Constitutio de Sacra Liturgia cum commentario*, Roma 1964, s. 116; M.J. Charles, La Communion au calice, La Maison-Dieu 85(1966) 168—177 (używany skrót ASCV-SP)

² K. Amon, Der eucharistische Kelch für alle, *Anima* 20(1965) H. 4, 304; G. Schwaiger, Johann Adam Möhler und der Laienkelch, w: *Pro mundi vita. Festschrift zum eucharistischen Weltkongress 1960*. München 1960, s. 94.

³ AAS 51(1959) 65—69.

⁴ Tamże, s. 498.

Święty powołał Przedprzygotowawczą Komisję do Soboru (*Commissio Antepreparatoria pro Concilio*) i określił jej obowiązki⁵. Kardynał D. Tardini, Przewodniczący tej Komisji, na polecenie i w imieniu papieża wysłał list do wszystkich kardynałów, patriarchów, arcybiskupów i biskupów, do opatów i prałatów udzielnych, wikariuszów i prefektów apostolskich, do generalnych przełożonych zakonów i zgromadzeń zakonnych, do uniwersytetów katolickich i fakultetów teologicznych oraz do poszczególnych Kongregacji Kurii Rzymskiej z prośbą o opracowanie i nadesłanie propozycji co do problematyki, która — ich zdaniem — powinna być przedmiotem obrad zapowiedzianego soboru powszechnego⁶.

Nadesłane odpowiedzi dały w sumie bardzo obszerny i różnorodny tematycznie materiał, który następnie został rzeczowo uporządkowany przez Komisję Przygotowawczą. Wśród 9348 propozycji tylko 17 dotyczyło komunii pod dwiema postaciami⁷, przy czym kwestię tę poruszano łącznie z innymi zagadnieniami o charakterze liturgicznym. Postulaty w sprawie przywrócenia dawnej praktyki komunii stały się następnie przedmiotem rozważań Komisji Centralnej i bezpośrednio Przygotowawczej Komisji Liturgicznej⁸. Opracowany przez tę ostatnią Komisję schemat o liturgii, zawierający także artykuł o komunii pod dwiema postaciami, został przedłożony Soborowi, który rozpoczął swe obrady 11 października 1962 r.⁹. Zagadnienie komunii pod postaciami chleba i wina tak w dyskusji soborowej i w pracach Komisji Liturgicznej oraz odpowiedniej Podkomisji, jak i w fazie końcowych rozstrzygnięć dotyczących ostatecznego tekstu Konstytucji o liturgii, należało do najbardziej kontrowersyjnych.

Postanowienie Soboru o przywróceniu komunii pod dwiema postaciami Konstytucji *Sacrosanctum Concilium*, było rozumiane przez Ojców soborowych jako ogólna podstawa doktrynalno-prawna do dalszej realizacji tej praktyki w liturgii Kościoła.

Normy wykonawcze do tej soborowej decyzji opracowała specjalna Posoborowa Komisja Liturgiczna oraz Kongregacja Kultu Bożego.

Również projekt prawa o sakramentach nowej kodyfikacji uwzględnia postanowienia Soboru w sprawie komunii pod obiema postaciami.

⁵ Tamże, s. 419—422.

⁶ G. Caprile, *Il Concilio Vaticano II*, t. 1—5, Roma 1966—1968, t. 1, cz. I, s. 165—167.

⁷ G. Caprile, *Cronista della Costituzione liturgica*, w: *La Costituzione sulla sacra liturgia*. Torino-Leuman 1967, s. 67.

⁸ AAS 52(1960) 433—437.

⁹ AAS 54(1962) 65—66; por. Caprile, *Cronista*, s. 117—120.

I. PROBLEM KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAMI W WOTACH NA SOBÓR I W SCHEMACIE PRZEDSOBOROWYM

Wkrótce po zapowiedzi zwołania soboru powszechnego przez papieża Jana XXIII, zaczęły napływać do Komisji Przedprzygotowawczej z całego świata katolickiego wota w sprawie problemów, które powinny być rozważone. Propozycje nadsyłali poszczególni Biskupi, Przełożeni Generalni Zakonów i Zgromadzeń Męskich, Uniwersytety Katolickie i Wydziały Teologiczne oraz Kongregacje Kurii Rzymskiej. Materiał zgromadzony w okresie przedprzygotowawczym stał się przedmiotem badań i podstawą do opracowania pierwszych projektów dokumentów soborowych. Było ich w sumie około 70. Stanowiły one z kolei przedmiot dyskusji soborowej, która ostatecznie ukształtowała treść i formę poszczególnych dokumentów Soboru¹⁰.

Kwestia komunii pod dwiema postaciami była związana z zagadnieniem odnowy liturgii — poruszano ją łącznie z innymi sprawami liturgicznymi, których dotyczyła około jedna czwarta wszystkich propozycji nadesłanych na Sobór¹¹.

Jednakże wśród tak licznych wypowiedzi o treści liturgicznej znajduje się zaledwie 17 głosów, które w całości lub tylko w części dotyczą komunii pod dwiema postaciami. 16 z nich nadesłali biskupi, a 1 środowisko uniwersyteckie. Tak niewielka liczba wotów w tej sprawie może świadczyć, że zagadnienie komunii św. pod dwiema postaciami w tym czasie budziło w Kościele jeszcze niezbyt duże zainteresowanie. Zaważyła na tym zapewne nauka Soboru Trydenckiego o Eucharystii i komunii i prawie 7-wiekowa praktyka przyjmowania jej pod jedną postacią. Trzeba też nadmienić, że komunია pod dwiema postaciami była jedną z istotnych różnic doktrynalnych między Kościołem katolickim a kościołami chrześcijańskimi odłączonymi, które tę praktykę zachowały lub wprowadziły. O pewnej drażliwości tego zagadnienia świadczy w jakiś sposób jego całkowite pomijanie w dokumentach prawnoliturgicznych, nawet ostatnich dziesiątków lat, okresu przecież szczególnie ożywionego ruchu liturgicznego. Wspomniane wota, choć w takiej skromnej liczbie, były jednak — jak zobaczymy to z dyskusji soborowej — wyrazem ukrytej lecz dość powszechnej „tęsknoty” za komunią pod dwiema postaciami.

Te propozycje zostały uwzględnione w fazie przygotowawczej So-

¹⁰ K. Wojtyła, kard., Wstęp ogólny w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*. Tekst polski. Poznań 1968, s. 10.

¹¹ St. Czerwik, Wprowadzenie do Konstytucji o liturgii, w: *Sobór Watykański II*, s. 27.

boru. Przygotowacza Komisja Liturgiczna zaproponowała Ojcom Soboru rozważenie sprawy przywrócenia komunii pod dwiema postaciami.

1. KOMUNIA POD DWIEMA POSTACIAM I W WOTACH PRZEDSOBOROWYCH¹²

W 16 propozycjach nadesłanych na Sobór przez biskupów oraz 1 przez Wydział Teologiczny w Trewirze¹³, ukazany został w miarę pełny obraz zagadnienia. Wota te pochodzą: z Republiki Federalnej Niemiec (5)¹⁴, z Holandii (3)¹⁵, ze Związku Południowej Afryki (2)¹⁶, z Polski, Hiszpanii, Belgii, Francji, Egiptu, Konga i Brazylii (po 1)¹⁷.

Podejmiemy tu próbę uchwycenia istotnych elementów i pewnej myśli przewodniej tych przedsoborowych głosów. Niektóre z nich są wprawdzie bardzo lapidarne i nie wyczerpują problemu. Wszystkie wszakże wskazują, że Sobór powinien się zająć komunią pod dwiema postaciami.

W wotach można wyodrębnić kilka kwestii poruszanych w związku z możliwością przywrócenia praktyki komunii pod obiema postaciami, a mianowicie:

- pozytywny stosunek do komunii pod postacią tylko chleba,
- racje za komunią pod dwiema postaciami,
- propozycje konkretnych okoliczności praktyki komunii pod dwiema postaciami,
- uwarunkowania,
- sposoby udzielania komunii pod dwiema postaciami.

Kard. Doepfner, idąc za nauką Soboru Trydenckiego o komunii¹⁸ i postanowieniom Kodeksu Prawa Kanonicznego (kan. 852), wyraźnie podkreśla, że spożywanie jednej tylko postaci wystarcza dla komunii

¹² Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando. Series I (Antepreparatoria), v. II—IV, Typis Polyglottis Vaticanis 1960 (używany skrót ADCV-SA).

¹³ ADCV-SA, v. IV, p. II, p. 762—763.

¹⁴ Julius Doepfner, kard., Berlin; Laurentius Jaeger, abp rez., Paderborn; Gualterius Kampe, bp pom., Limburg; Joannes B. Neuhäuser, bp pom., Monachium; Facultas Theologica Trevirensis, Trewir.

¹⁵ Petrus J.M. Moors, bp rez., Roermond; Martinus A. Jansen, bp rez., Rotterdam; Bernardinus J. Alfrink, abp rez., Utrecht.

¹⁶ Joannes Baptista Rosenthal, bp rez., Queenstown; Gerardus M.F. van Velsen, bp rez., Kroonstad.

¹⁷ Antoni Pawłowski, bp rez., Włocławek; Casimirus Morcillo Gonzales, abp rez., Saragossa; Andreas M. Charue, bp rez., Namur; Joannes J. Weber, bp rez., Strasbourg; Joannes Neur, bp pom., Teby; Joannes van Cauwelaert, bp rez., Inongo; Albertus G. Ramos, abp rez., Belem do Para.

¹⁸ Sesja XXI, kan. 1—3, Doctrina de Communionem sub utraque specie et parvulorum, rozdz. 1—3: Concilium Tridentinum.

z *Chrystusem Panem*. Nadto stwierdza on, że za taką praktyką bardzo przemawiają racje higieniczne i praktyczne¹⁹.

Autorzy wotów, dopuszczając możliwość udzielania komunii pod dwiema postaciami, proponują pewne ograniczenia i uwarunkowania. Spotykamy się z postulatem, aby możliwość komunii pod obiema postaciami dotyczyła określonych, a nawet ściśle określonych wypadków. Do tych, dokładnie określonych okoliczności należałoby — zdaniem niektórych — dołączyć jeszcze stosowne uwarunkowania²⁰. Sprowadzają się one — jak wiele wotów podkreśla — do zgody czy pozwolenia biskupa na komunię pod dwiema postaciami w wypadkach już uprzednio określonych²¹. Nie ma natomiast żadnej wzmianki o innych zastrzeżeniach dogmatycznych czy też prawnych. Wynika to zapewne z faktu, że problemy te nie były jeszcze wówczas wyraźnie dostrzegane, bądź wszechstronnie rozważone. Zostaną one bardziej wyczerpująco przedstawione dopiero w dyskusji soborowej. Składający swe wota biskupi ograniczają się zasadniczo tylko do zgłoszenia problemu bez jego szerszego przedstawienia.

Gdy idzie o sposoby udzielania komunii pod dwiema postaciami kard. Doepfner zaleca przyjmowanie drugiej postaci bezpośrednio z kielicha przez przyjmujących święcenia we Mszy święceń i przez nowożeńców we Mszy ich ślubu. W pozostałych wypadkach za stosowniejsze uważa *zannurzenie (intinctio)* Hostii w Krwi Najświętszej bezpośrednio przed udzieleniem komunii²². Podobnie Wydział Teologiczny w Trewirze opowiada się raczej za praktyką spożywania Krwi Chrystusa bezpośrednio z kielicha wtedy tylko, gdy liczba komunikujących nie jest zbyt duża²³. Ten sposób ma wyraźniej ukazywać znak sakramentu ustanowionego przez Chrystusa pod oddzielnymi postaciami. Natomiast, gdy liczba przystępujących do komunii jest większa, tak z racji higienicznych, jak i praktycznych, raczej nie należy proponować picia wprost z kielicha. Wtedy wygodniejszym i bezpieczniejszym sposobem byłoby *intinctio*.

Szerzej i wszechstronniej są potraktowane w przedsoborowych wotach dwa zagadnienia, mianowicie: racje za przywróceniem komunii pod obiema postaciami i okoliczności jej udzielania. Zaslugują one na większą uwagę także ze względu na ich znaczenie dla późniejszej dyskusji soborowej i dla samej decyzji Soboru w sprawie komunii pod dwiema postaciami.

¹⁹ ADCV-SA, v. I, p. I, p. 589.

²⁰ Doepfner, tamże, s. 589; Weber, tamże, s. 418n; Charue, tamże, s. 114; Jaeger, tamże, s. 649; Kampe, tamże, s. 686 i inni.

²¹ Doepfner, tamże, s. 589.

²² Doepfner, tamże, s. 590.

²³ ADCV-SA, v. IV, p. II, p. 763.

A. RACJE ZA PRZYWRÓCENIEM KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAMI

Autorzy przedsoborowych wotów nie ograniczają się tylko do żądania czy proponowania przywrócenia praktyki komunii pod obiema postaciami; niektórzy z nich starają się również, w miarę wyczerpująco, swoje stanowisko uzasadnić. Pojawiają się te głosy po trwającej prawie 700 lat, praktyce komunii tylko pod jedną postacią, kiedy już utrwaliła się tradycja liturgiczna oraz powstało przyzwyczajenie w psychice ludzi wierzących. Z tych względów racje i argumenty, jakie przytaczają prekursorzy soborowych postanowień odnośnie do komunii pod dwiema postaciami, posiadają duże znaczenie.

W wotach podkreśla się, że komunია pod obiema postaciami:

- ukazuje pełnię znaczenia sakramentu ²⁴,
- pomaga do pełniejszego zrozumienia tajemnicy Eucharystii,
- objawia wewnętrzny związek między sakramentem a Ofiarą Chrystusa,
- lepiej ukazuje uczestnictwo w uczcie ²⁵ i nadaje jej uroczysty charakter ²⁶,
- jaśniej pozwala widzieć strukturę celebracji Eucharystii ²⁷,
- może powiększyć owoc religijny wspólnot ²⁸,
- podkreśla uroczysty charakter większych świąt w roku ²⁹,
- jest nawiązaniem do pierwotnej tradycji chrześcijańskiej ³⁰,
- posiada wartość ekumeniczną ³¹.

Z przedstawionych racji wynika jednoznacznie, że przywrócenie praktyki komunii pod dwiema postaciami, przynajmniej w niektórych okolicznościach, miałyby duże znaczenie dla ubogacenia życia religijnego w Kościele. Szczególnie mocno wota podkreślają element znaku sakramentalnego, nawiązanie do tradycji oraz ekumeniczną wartość takiej praktyki.

Znamienna jest znaczna liczba głosów w tej sprawie z Republiki Federalnej Niemiec i Holandii, z krajów, gdzie istnienie chrześcijańskich Kościołów odłączonych, nie pozostaje bez wpływu na wspólnoty katolickie. Udzielanie komunii pod dwiema postaciami w Kościołach odłączonych mogło być powodem żądań i postulatów stawianych przez katolików tych-

²⁴ Facultas Theologica Trevirensis, ADCV-SA, v. IV, p. II, p. 763.

²⁵ Cauwelaert, ADCV-SA, v. II, p. V, p. 143.

²⁶ Kampe, tamże, p. I, p. 686.

²⁷ Alfrink, tamże, p. II, p. 515.

²⁸ Doepfner, tamże, v. I, p. I, p. 589.

²⁹ Gonzales, tamże, v. II, p. II, p. 384; Ramos, tamże, p. VII, p. 138; Neuhäuser, tamże, p. I, p. 708.

³⁰ Nuer, tamże, p. V, p. 403.

³¹ ADCV-SA, v. IV, p. II, p. 763.

że krajów. W dobie ożywionego ruchu ekumenicznego, szczególnie w tych krajach, przywrócenie komunii kielicha mogło być uważane za jeden z istotniejszych znaków zbliżenia.

Żądanie czy tylko propozycja przywrócenia komunii pod postaciami chleba i wina, poparta takimi argumentami, nie mogły być pominięte w soborowej dyskusji. *Trzeba bowiem zachowywać to, co jest zgodne z rozwojem kościelnym i szukać powrotu do tego, co najbardziej tkwi w Tradycji.* Zatem na miejscu było pytanie: *Czy można by myśleć o komunii pod dwiema postaciami w obrządku łacińskim?*³².

B. OKOLICZNOŚCI UDZIELANIA KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAMI

W wotach domagających się przywrócenia starożytnej praktyki komunii pod dwiema postaciami, spotykamy się z charakterystycznym umiarem, który zasługuje na podkreślenie. Umiar uwidacznia się w tym, że biskupi nie żądają przywrócenia komunii pod dwiema postaciami jako praktyki zwyczajnej i powszechnej. Ograniczają się jedynie do przykładowego wskazania czy wyliczenia pewnych okoliczności w życiu religijnym wiernych, w których można by komunikować pod obiema postaciami. Takie stanowisko zakłada pewien dłuższy proces wprowadzania komunii kielicha do praktyki Kościoła łacińskiego. Wskazują na to raczej tak natury praktycznej jak i dogmatycznej oraz psychologicznej, o których będzie mowa niżej.

Wota na Sobór ograniczają możliwość udzielania komunii pod postaciami chleba i wina do pewnych grup osób, tak duchownych jak i świeckich, do określonych wydarzeń w ich życiu religijnym oraz do pewnych dni roku kościelnego, bardziej znacznych.

Na podstawie wotów można ustalić wykaz sytuacji odpowiednich do udzielania komunii także pod postacią wina oraz osób uprawnionych do jej przyjmowania. Komunii pod dwiema postaciami można by udzielać: 1) w czasie koncelebry³³; 2) neoprezbiterom we Mszy św. ich święceń³⁴ i wiernym w niej uczestniczącym³⁵; 3) diakonom we Mszy ich święceń i gdy asystują we Mszy uroczystej³⁶; 4) kapłanom we Mszy Ostatniej Wieczerzy w Wielki Czwartek³⁷; 5) nowożeńcom w czasie Mszy ich ślubu³⁸; 6) nowo ochrzczonego dorosłym i nowonawróconym we Mszy, która

³² ADCV-SA, v. II, p. V, p. 403.

³³ Doepfner, ADCV-SA, v. II, p. I, p. 589; Gonzales, tamże, p. II, p. 384.

³⁴ Doepfner, j.w.; Charus, tamże, p. I, p. 114; Moors, tamże, p. II, p. 497; Jansen, tamże, p. 503; Alfrink, tamże, p. 515; Pawłowski, tamże, p. 688; Facultas Theologica Trevirensis, tamże, v. IV, p. II, p. 763.

³⁵ Jaeger, tamże, v. II, p. I, p. 649.

³⁶ Facultas Theologica Trevirensis, tamże, v. IV, p. 763.

³⁷ Tamże.

³⁸ Neuhausler, ADCV-SA, v. II, p. I, p. 708; Weber, tamże, p. 419.

następuje po ich chrzcie lub pojednaniu ³⁹; 7) bierzmowanym we Mszy udzielania tego sakramentu ⁴⁰; 8) przy odnowieniu przyrzeczeń chrzcielnych ⁴¹; 9) składającym profesję zakonną we Mszy złączonej z profesją ⁴²; 10) dziewicom w liturgii ich konsekracji ⁴³; 11) dzieciom z racji pierwszej Komunii ⁴⁴; 12) w małych wspólnotach dobrze przygotowanych ⁴⁵; a) w czasie rekolekcji, b) w tygodniach studiów (*in hebdomadis studiorum*), c) w seminariach duchownych; 13) przynajmniej w większe święta roku: Boże Narodzenie, Wielki Czwartek, Wielkanoc, Zesłanie Ducha Świętego i w święto Chrystusa Króla ⁴⁶ oraz w inne znaczniejsze uroczystości ⁴⁷; 14) w innych bliżej nie określonych okazjach ⁴⁸.

Wota nie wskazują, kto miałby ustalić taki katalog wypadków, w których możliwe byłoby udzielanie komunii pod dwiema postaciami. Podkreślają one jednak potrzebę zgody biskupa na korzystanie w konkretnym wypadku z takiej praktyki udzielania komunii ⁴⁹. Ta długa lista przykładowo tylko proponowanych wypadków komunikowania pod postaciami chleba i wina pozwala stwierdzić, że obejmuje prawie wszystkie najważniejsze wydarzenia w religijnym życiu wiernych.

W propozycjach znajduje się zalecenie; aby grupy wiernych komunikujących pod dwiema postaciami były odpowiednio przygotowane ⁵⁰, zapewne przez pouczenie katechetyczne. Zwraca się też uwagę na zabezpieczenie świętych postaci przed nieuszanowaniem i profanacją podczas obrzędu ich udzielania i przyjmowania przez samych wiernych ⁵¹. I wreszcie postuluje się, by praktyki komunii pod obiema postaciami dla świeckich nie wprowadzać drogą nakazów czy zobowiązań ⁵². Należy pozostawić to wolnej decyzji wiernych, którzy z pewnych względów osobistych mogą mieć trudności i opory.

Jak wynika z powyższego omówienia, zagadnienie komunii pod dwiema postaciami było uważane już w okresie wstępnych przygotowań do Soboru, przez nielicznych wprawdzie, za ważne i godne uwagi. Stanowiło to wystarczającą inspirację i podstawę do dyskusji w okresie prac przygotowawczych jak i na samym Soborze. Autorzy wotów opowiedzieli się

³⁹ Kampe, tamże, p. 686

⁴⁰ Doepfner, j.w.

⁴¹ Weber, j.w.

⁴² Weber, Neuhäusler, Doepfner, j.w.

⁴³ Jaeger, j.w.

⁴⁴ Kampe, Neuhäusler, j.w.

⁴⁵ Doepfner, j.w.

⁴⁶ Ramos, j.w.

⁴⁷ Gonzalez, j.w.

⁴⁸ Jaeger, Kampe, Moors, Jansen, j.w.; Velsen, tamże, v. II, p. V, p. 544.

⁴⁹ Weber, tamże, v. II, p. I, p. 418—419.

⁵⁰ Doepfner, j.w.

⁵¹ Kampe, j.w.

⁵² Doepfner, j.w.

za potrzebą przywrócenia praktyki komunii pod dwiema postaciami, chociaż z koniecznymi uwarunkowaniami. Należy przypuszczać, że były one opracowane przez nich w oparciu o opinie duchowieństwa i świeckich, a głównie z inspiracji większych ośrodków liturgicznych.

2. KOMUNIA POD DWIEMA POSTACIAMI W PRZEDSOBOROWYM SCHEMACIE O LITURGII

Przedprzygotowawcza Komisja, po usystematyzowaniu wotów nadesłanych na Sobór, zakończyła swoją działalność. Owocem tej pracy był zbiór 9348 propozycji rzeczowo uporządkowanych. Wśród nich znajdowało się 1855 głosów dotyczących bezpośrednio lub pośrednio zagadnień, które stanowiły podstawę do opracowywania schematu Konstytucji o liturgii⁵³. Dorobek Przedprzygotowawczej Komisji stał się z kolei przedmiotem badań i opracowań w okresie przygotowawczym do Soboru.

A. PRACE PRZYGOTOWAWCZEJ KOMISJI LITURGICZNEJ I KOMISJI CENTRALNEJ NAD ZAGADNIENIEM KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAMI

Papież Jan XXIII Motu proprio *Superno Dei nutu* z 5 czerwca 1960 r. zainaugurował fazę przygotowawczą (*Praeparatoria*) do Drugiego Soboru Watykańskiego⁵⁴. Dokumentem tym Ojciec Święty powołał Centralną Komisję Przygotowawczą, która miała koordynować prace 10 innych Komisji Przygotowawczych powołanych tym samym dokumentem papieskim⁵⁵. Wśród nich znajdowała się, interesująca nas, Przygotowawcza Komisja Liturgiczna. 6 VI 1960 r. został mianowany przewodniczącym tejże Komisji kard. Gaetano Cicognani (prefekt Św. Kongregacji Obrzędów), zaś sekretarzem O. Annibale Bugnini. W skład Przygotowawczej Komisji Liturgicznej weszło 19 członków i 32 konsultorów⁵⁶.

Głównym zadaniem tej Komisji było opracowanie schematu o liturgii na podstawie materiału zebranego i uporządkowanego w okresie przedprzygotowawczym do Soboru Powszechnego. Oczywiście w pracach nad tym schematem, które trwały w okresie od 12 XI 1960 r. do 13 I 1962 r. interesuje nas przede wszystkim zagadnienie komunii pod dwiema postaciami⁵⁷.

⁵³ Caprile, Cronista, s. 67; J. A. Jungmann, Einleitung, w: *Lexikon für Theologie und Kirche. Das Zweite Vatikanische Konzil. Konstitutionen, Dekrete und Erklärungen*. Freiburg-Basel-Wien 1966, Teil I, s. 11 n.

⁵⁴ AAS 52 (1960) 433—437.

⁵⁵ ADCV-SA, v. I, p. 93—96; Jungmann, Einleitung, s. 12.

⁵⁶ Skład osobowy Komisji Liturgicznej z 22 sierpnia 1960 r. oraz późniejsze zmiany zob.: Caprile, Cronista, s. 69—73.

⁵⁷ ADCV-SA, v. 1, p. V.

12 XI 1960 r. Przygotowawcza Komisja Liturgiczna zebrała się na swą pierwszą sesję plenarną⁵⁸. Podczas tego zebrania został przedstawiony i zaaprobowany 13-punktowy plan pracy nad schematem. Każdy punkt dotyczył pewnej grupy zagadnień powiązanych tematycznie, np. normy generalne reformy liturgii, Msza św., muzyka kościelna czy reforma kalendarza.

Na posiedzeniu 15 XI 1960 r., w ramach tejże sesji plenarnej, zostało powołanych 13 Podkomisji⁵⁹. Ich liczba odpowiadała dokładnie liczbie zagadnień ustalonych w czasie poprzedniego zebrania Komisji Liturgicznej. W ten sposób zagadnienie komunii pod dwiema postaciami wiążące się ze Mszą stało się przedmiotem badań i prac drugiej Podkomisji⁶⁰.

Podczas drugiej sesji plenarnej, która odbyła się w dniach 12—22 kwietnia 1961 r., rozpatrzono materiał opracowany przez Podkomisję, zawarty na 183 stronach, w tym *de Missa* na 24 stronach⁶¹.

Owoce prac Komisji i Podkomisji zostały ujęte w jednolity schemat liczący 252 strony⁶², który przesłano do oceny członkom Komisji Liturgicznej. Do każdej kwestii odnosiła się jedna propozycja i liczne uwagi źródłowe.

W ciągu września 1961 r. do Sekretariatu Komisji Liturgicznej wpłynęło około 1500 zastrzeżeń i uwag tylko ze strony jej członków⁶³. Uwagi te zostały uwzględnione przy redagowaniu nowej wersji schematu. W wyniku zmian schemat otrzymał bardziej zwięzłą formę, obejmującą tylko 110 stron. Również ta nowa wersja schematu została przesłana do członków Przygotowawczej Komisji Liturgicznej. Na skutek nowych zastrzeżeń i sugestii dokonano dalszych poprawek i zmian w schemacie o liturgii⁶⁴.

Podczas trzeciej sesji plenarnej (11—13 stycznia 1962 r.) dokonano dalszej rewizji tekstu, który otrzymał ostateczny kształt⁶⁵. Zawierał on w 7 rozdziałach 107 artykułów. Pomiedzy paragrafami umieszczone były tzw. *Wyjaśnienia (Declarationes)*, które nie zachowały się w ostatecznej formie schematu. Podczas głosowania poszczególne rozdziały zostały jednomyślnie zaaprobowane⁶⁶.

1 lutego 1962 r. kard. A. Cicognani złożył schemat Konstytucji o litur-

⁵⁸ Caprile, Cronista, s. 75.

⁵⁹ Tamże, s. 76.

⁶⁰ Skład drugiej Podkomisji: relator — J. A. Jungmann, sekretarz — T. Schnitzler i 7 konsultorów, tamże, s. 76.

⁶¹ Caprile, Cronista, s. 83.

⁶² Tamże, s. 85.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ AAS 53 (1961) 810—813; por. Caprile, Cronista, s. 86.

⁶⁵ H. Schmidt, *La Constitution de la Sainte Liturgie*, Paris 1966, s. 67—76; Caprile, Cronista, s. 86—87.

⁶⁶ Caprile, Cronista, s. 86—87.

gii w Generalnym Sekretariacie Soboru. Schemat ten na 132 stronach zawierał 107 artykułów, a wśród nich w rozdziale drugim artykuł 42 o komunii pod obiema postaciami⁶⁷.

Centralna Komisja Przygotowawcza w okresie od 26 III do 3 IV 1962 roku pięciokrotnie wracała do schematu o liturgii⁶⁸. 26 marca nowy Przewodniczący Przygotowawczej Komisji Liturgicznej kard. Arcadio Larraona⁶⁹ przedstawił Komisji Centralnej wraz z rozdziałem drugim schematu artykuł 42 z zagadnieniem komunii pod dwiema postaciami⁷⁰.

Art. 42 brzmiał następująco⁷¹:

Po usunięciu niebezpieczeństwa dla wiary, w pewnych i ściśle określonych wypadkach, według uznania biskupów można pozwolić na komunię pod dwiema postaciami, tak duchownym, jak i świeckim.

W dołączonym do tego artykułu Wyjaśnieniu stwierdzono, że wobec mniejszego dziś *niebezpieczeństwa dla wiary*, o którym mówił Sobór Trydencki, większość biskupów życzy sobie, *aby zezwolono na komunię pod dwiema postaciami*. Takie pozwolenie nie mogłoby być powszechne, tak co do miejsca jak i co do osób, gdyż nadal istnieją niedogodności natury praktycznej i opory wynikające z pobożności i sposobu myślenia wiernych. Dla tych racji proponuje się tylko *pewne, ściśle określone wypadki* i wymienia się przykładowo siedem takich okoliczności. Za wprowadzeniem, choćby tylko częściowym, komunii pod dwiema postaciami przemawiają racje teologiczne i ekumeniczne.

Następnego dnia w Komisji Centralnej odbyła się dyskusja i głosowanie nad interesującym nas rozdziałem przy udziale siedemdziesięciu członków i siedemnastu ekspertów. Wśród trzydziestu siedmiu zabierających głos w sprawie komunii *sub utraque specie* trzynastu wypowiedziało się zdecydowanie negatywnie; były też wypowiedzi, wprawdzie pozytywne, ale nacechowane wielką ostrożnością.

Wypowiedzi pozytywne

Dwudziestu czterech dyskutantów zaaprobowало projekt art. 42 o przywróceniu komunii pod obiema postaciami, dołączając uwagi uzasadniające takie stanowisko.

Wskazano na następujące pozytywne wartości, które może przynieść Kościołowi przywrócenie komunii pod obiema postaciami: zwiększenie czynnego udziału w liturgii; utwierdzenie czci Przenajświętszej Krwi Pa-

⁶⁷ Schema constitutionis *De sacra Liturgia* a Commissione Liturgica propositum. Caput II: De sacrosancto Eucharistiae mysterio. Typis Pol. Vat. 1962, s. 20; por. Caprile, Cronista, s. 96, 98.

⁶⁸ Caprile, Cronista, s. 107.

⁶⁹ 5 II 1962 r. zmarł kard. G. Cicognani, a 22 II papież Jan XXIII mianował następcą kard. A. Larraona.

⁷⁰ ADCV-SP, v. II, p. III, p. 106.

⁷¹ Tamże.

na Jezusa; pozyskanie braci odłączonych⁷²; pełniejsze wypełnienie przykazania Chrystusa: *Pijcie z niego wszyscy*; ożywienie pobożności wiernych⁷³; ukazanie znaku miłości⁷⁴; umocnienie dobra Kościoła przez ukazanie drogi ewolucji, a zmniejszenie siły rewolucji⁷⁵.

Mimo dostrzeganych wartości komunii pod dwiema postaciami, członkowie Komisji Centralnej byli ostrożni i apelowali o wyraźne określenie wypadków, w których ta praktyka mogłaby być zastosowana. Niektórzy wyłączali z niej świeckich; mogliby oni ewentualnie przyjmować komunię pod dwiema postaciami tylko za specjalnym pozwoleniem Stolicy Apostolskiej⁷⁶.

Przedmiotem szczególnego zainteresowania była sprawa kompetencji tak co do podjęcia samej decyzji, jak i co do ustalenia określonych wypadków, w których mogłaby być dopuszczona komunია pod obiema postaciami. Uwidoczniła się tu znaczna rozbieżność stanowisk. Postulowano następujące rozwiązania:

- W miejsce słów *według uznania biskupów* należy umieścić *według uznania Stolicy Apostolskiej*⁷⁷ lub słowa: *których sędzią jest jedynie ordynariusz miejsca*⁷⁸;
- Nie powinno się pozostawiać rozstrzygnięcia poszczególnym ordynariuszom⁷⁹;
- Należy pozostawić sprawę do określenia konferencjom biskupów⁸⁰;
- Decyzję powinien podjąć sam Sobór⁸¹.

Tak więc, mimo pozytywnego nastawienia wielu mówców do samej sprawy przywrócenia komunii kielicha, zarysowały się znaczne różnice co do zakresu i sposobu wprowadzenia tej innowacji liturgicznej.

Głosy negatywne

W uzasadnieniu negatywnego stanowiska względem propozycji przywrócenia komunii *sub utraque specie*, mówcy przedkładali argumenty tak natury praktycznej jak i religijno-psychologicznej, przemawiające przeciw nowej praktyce. Zdaniem przeciwników:

- Prawdziwe dobro Kościoła nie wymaga komunii pod dwiema postacia-

⁷² Doepfner, tamże, p. 124; Seper, tamże, p. 128.

⁷³ Seper, j.w.

⁷⁴ Cicognani, tamże, p. 136.

⁷⁵ Hurley, tamże, p. 142.

⁷⁶ Quiroga Y Palacios abp Santiago de Compostella, tamże, p. 134.

⁷⁷ J. Ferretto (bp Sabiny), tamże, p. 116; I. Siri (abp Genui), tamże, p. 133.

⁷⁸ V. Gracias (abp Bombaju): *quarum iudex est solus loci Ordinarius*, tamże, p. 134.

⁷⁹ I. Frings (abp Kolonii), tamże, p. 118.

⁸⁰ G. Godefrey, tamże, p. 122.

⁸¹ A. Bea, tamże, p. 140.

- mi, a jej ograniczone wprowadzenie spowoduje zamęt wśród wier-
nych⁸²;
- Komunia pod dwiema postaciami stwarza niedogodności praktyczne i higieniczne⁸³,
 - Powstanie trudność z przystosowaniem pobożności i sposobu myślenia wiernych⁸⁴;
 - Nie można wykluczyć niebezpieczeństw dla wiary i pobożności⁸⁵;
 - Nie można stwarzać pozorów, jakoby Kościół łaciński aż do tej pory błędził⁸⁶.

Nietrudno zauważyć, że w wypowiedziach tych odżyły argumenty, które występowały w polemikach z okresu Soborów w Konstancji i w Trydencie. Mimo tych zastrzeżeń zdołano w schemacie utrzymać problem przywrócenia komunii pod dwiema postaciami i dzięki temu stał się on przedmiotem dalszych prac przygotowawczych.

Pewne światło na stanowisko Centralnej Komisji Przygotowawczej wobec problemu komunii pod obiema postaciami, rzuca wypowiedź kard. A. Ottavianiego w czasie obrad Soboru⁸⁷. Ottaviani w ostrych słowach zarzucił Komisji Centralnej, że mimo większości głosów przeciwnych, zagadnienie komunii pod dwiema postaciami zostało utrzymane w schemacie i poddane pod obrady Soboru. Problem ten wyjaśniono 5 XI 1962 r. w czasie 12 kongregacji generalnej⁸⁸. Kard. C. Confalonieri stwierdził, że głosowanie, o którym wspomniał kard. Ottaviani, miało inny charakter. Nie dotyczyło ono poszczególnych propozycji czy uwag, ale ogólnej stosowności schematu do przedstawienia papieżowi.

W wyniku dyskusji w Centralnej Komisji Przygotowawczej niektóre zagadnienia w przedstawionym schemacie należało jeszcze dopracować. Między innymi niewielkiej ale istotnej modyfikacji uległ artykuł 42 o komunii pod dwiema postaciami. W ramach generalnej oceny schematów przez Komisję Centralną i na jej polecenie Podkomisja Poprawek 9 V 1962 r. dokonała koniecznych zmian i uzupełnień w treści poszczególnych punktów⁸⁹.

Centralna Komisja Przygotowawcza gotowy schemat *De sacra Liturgia* 13 VI 1962 r. przedstawiła papieżowi Janowi XXIII⁹⁰. Po otrzymaniu

⁸² F. Spellmann (abp N. Yorku), tamże, p. 118; P. Bernier (abp Gaspé), tamże, p. 143; A. I. Jelmini (bp tyt. Thermensis), tamże, p. 143.

⁸³ Spellmann, tamże, p. 118.

⁸⁴ Tamże, p. 117.

⁸⁵ A. Ottaviani, tamże, p. 125.

⁸⁶ P. Giobbe, tamże, p. 135; G. T. Heard, tamże, p. 140.

⁸⁷ Acta Synodis Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, v. I (periodus prima), p. II, congr. gen. X, p. 18.

⁸⁸ ASCV-P I, v. I, p. II, p. 107.

⁸⁹ Wyeliminowano z tekstu schematu przede wszystkim *Wyjaśnienia (Declaraciones)*; Caprile, II Concilio, v. I, p. II, p. 440.

⁹⁰ Caprile, Cronista, s. 116.

papieskiej aprobaty został on włączony do pierwszej grupy schematów przesłanych Ojcom Soboru.

B. UJĘCIE ZAGADNIENIA KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAMI W PRZEDSOBOROWYM SCHEMACIE

W czasie prac przygotowawczych nad schematem o liturgii, powstały dwie wersje tekstu o komunii pod dwiema postaciami, mianowicie:

Wersja opracowana przez Przygotowawczą Komisję Liturgiczną⁹¹:
Po usunięciu niebezpieczeństwa dla wiary, w pewnych i ściśle określonych wypadkach, według uznania biskupów można pozwolić na komunię pod dwiema postaciami, tak duchownym i zakonnikom, jak i świeckim.

Wersja uwzględniająca poprawki Komisji Centralnej⁹²:

Po usunięciu niebezpieczeństwa dla wiary, w pewnych wypadkach przez Stolicę Świętą ściśle określonych, jak np. w e Mszy Świętej, według uznania biskupów można pozwolić na komunię pod dwiema postaciami, tak duchownym i zakonnikom, jak i świeckim.

Zasadnicze stwierdzenie obydwu tekstów jest identyczne: *Na komunię pod dwiema postaciami ... można pozwolić*; odpowiada ono postulatowi zgłoszonym w wotach przedsoborowych.

Tak jak w propozycjach na Sobór i w głosach na Komisji Centralnej, tak i w przytoczonych tekstach możliwość udzielenia komunii pod dwiema postaciami obwarowana jest różnymi zastrzeżeniami o charakterze dogmatycznym i prawnym. Rozpatrzmy je zaczynając od elementów wspólnych obu wersjom schematu.

W toku prac przygotowawczych wysunięto propozycję zamieszczenia w projekcie klauzuli natury dogmatycznej, której nie zgłoszono w wotach. Dotyczy ona uprzedniego zabezpieczenia przed ewentualnym zagrożeniem wiary (*sublatō fidei periculo*) czy to u przyjmujących w ten sposób komunię, czy u innych wiernych. Tak ujętą klauzulę można w różny sposób rozumieć i wyjaśniać. Może tu chodzić o ewentualne zdziwienie lub zgorznienie wiernych, z tego względu, że dotychczas nie znali takiej praktyki w Kościele łacińskim. Innym niebezpieczeństwem dla wiary mogłoby być utożsamianie komunii pod dwiema postaciami z praktyką komunii kielicha, stosowaną w niektórych chrześcijańskich wspólnotach odłączonych, wyznających różną od katolickiej naukę o Eucharystii. Z tego powodu

⁹¹ ADCV-SP, v. II, p. III, p. 106; por. Caprile, Cronista, s. 112.

⁹² Schema constitutionis *De sacra Liturgia*, w: ASCV-P I, v. I, p. I, p. 280; ADCV-SP, v. III, p. II, p. 32—33; podkreślenie w tekście poprawionym pochodzi od autora; uwidacznia ono zmiany wprowadzone do tekstu.

zrodzić by się mogło pewne zamieszanie i dezorientacja wśród wiernych. Niewątpliwie tego rodzaju zastrzeżenie podyktowała członkom Przedso-borowej Komisji Liturgicznej i Komisji Centralnej troska o dobro wiary. Należy też zaznaczyć, że warunek ten posiada istotne znaczenie dla moż-liwości udzielania komunii pod dwiema postaciami, tak iż bez jego speł-nienia nie wolno byłoby w żadnym przypadku udzielać jej w ten sposób, choćby zachodziły określone okoliczności i zachowane zostały inne wy-mogi.

Dopiero wtedy, gdy będzie usunięte wszelkie niebezpieczeństwo dla wiary, może być dopuszczona praktyka komunii pod dwiema postaciami, jednak nie zawsze lecz tylko w pewnych i ściśle określonych wypadkach (*pro certis et bene determinatis casibus*). W tym zawartym w obydwu tekstach wymogu, mającym charakter prawny, ogranicza się możliwość udzielania komunii pod obiema postaciami do pewnej liczby dokładnie określonych okoliczności czy okazji. A zatem nie może to być praktyka powszechna i zwyczajna. Sformułowanie schematu uzależnia komunię pod dwiema postaciami od pewnych okoliczności w życiu religijnym wier-nych. Nie wskazuje natomiast wyraźnie, czy dotyczyć to ma także okreś-łonej grupy osób bezpośrednio czy też pośrednio znajdujących się we wskazanych okolicznościach.

Drugi człon omawianej klauzuli jeszcze bardziej ją uściśla. Określenie *w pewnych wypadkach* można by zbyt dowolnie tłumaczyć. Spowodowa-łyby to zapewne różnorodność praktyki w różnych diecezjach, a nawet kościołach czy kaplicach. Dla uniknięcia takiej sytuacji dodano słowa: *bene determinatis casibus*, a zatem *w ściśle określonych wypadkach*. Wer-sja pierwsza nie wskazywała jednak do kogo należy określanie i ustalanie tych wypadków. Może redaktorzy schematu widzieli odpowiedź na to w słowach *iudicio Episcoporum*. Z tekstu jednak wynika raczej, że ten „osąd biskupów” nie odnosi się wprost do określenia wypadków, lecz do zezwolenia na komunię pod dwiema postaciami w określonych już wy-padkach. Tak też rozumiała to Centralna Komisja Przygotowawcza, która pozostawiając słowa *iudicio Episcoporum* uzupełniła klauzulę słowami *a Sancta Sede*. Według poprawionej wersji schematu, określenie wypad-ków zostało zastrzeżone Stolicy Apostolskiej. Pośrednio wynika z tego sformułowania, że Stolica Apostolska powinna w przyszłości opracować taksatywny wykaz okoliczności, w których możliwe byłoby udzielanie ko-munii pod postaciami chleba i wina. Przemawia za tym racja pewnego porządku i jednolitości praktyki, a także pewnej kontroli nad stosowa-niem jej w całym Kościele katolickim. Kompetencja biskupów dotyczyć ma tylko wyrażenia zgody na komunię pod dwiema postaciami w kon-kretnym wypadku, już zawartym w ustalonym przez Stolicę Apostolską wykazie.

Niezbyt precyzyjnie użyty został w schemacie termin „biskup”. Termin ten bez bliższego określenia posiada różne znaczenia i może nasuwać trudności w konkretnym i właściwym ustaleniu, kto jest kompetentny do zezwalania na komunię pod obiema postaciami na określonym terytorium. Wydaje się, że właściwsze byłoby użycie słowa „ordynariusz”, które jest dokładnie określone w kan. 198 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego.

Dalsze słowa artykułu 42 mówią o udzielaniu komunii pod dwiema postaciami *tum clericis et religiosis, tum laicis* — zarówno duchownym i zakonnikom jak i świeckim. Jest to zasada ogólna, nie ograniczająca wszakże wyraźnie możliwości udzielania komunii pod dwiema postaciami do jakiejś szczególnej grupy osób związanych ściśle z określonymi okolicznościami. Wersja druga schematu wysuwa przykładowo Mszę, w czasie której udziela się święceń. Nie określa jednak dokładnie, czy w czasie tej Mszy możliwość komunii pod dwiema postaciami obejmuje tylko święconych, czy wszystkich uczestniczących w obrzędzie święceń.

Porównując wota przedsoborowe oraz dwie kolejne wersje schematu *De sacra Liturgia* zauważamy pewne, dość ważne zmiany w ich sformułowaniach. Zmiany te szły w kierunku bardziej precyzyjnego ujęcia. Ale nawet ostatnia wersja tekstu nie usunęła wszystkich wątpliwości i niejasności.

II. ZAGADNIENIE KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAMI W SOBOROWEJ DISKUSJI

Na trzy miesiące przed otwarciem Soboru Powszechnego 23 VII 1962 r. Sekretariat Generalny przesłał Ojcom soborowym schemat *De sacra Liturgia*⁹³ z prośbą o zapoznanie się z jego treścią i przygotowanie opinii na jego temat na obrady Soboru. Jak wiemy z omówienia prac przygotowawczych, niektóre zagadnienia zawarte w schemacie o liturgii, były mocno kontrowersyjne i zostały w nim uwzględnione nie bez pewnych oporów. Jedną z takich spraw było przywrócenie komunii pod dwiema postaciami w Kościele łacińskim. O jej dalszym losie miała zdecydować dyskusja soborowa⁹⁴.

⁹³ ASCV-P I, v. I, p. I, p. 262—303; por. Jungmann, Einleitung, s. 12.

⁹⁴ Zob. La Documentation Catholique 59 (1962) 1545 n.; por. P. Journel, La Concélébration. La Concélébration de la Messe. La Communion sous les deux espèces. Paris-Romae-Tournai-New York 1966, s. 71 n.

Sobór Watykański II rozpoczął obrady 11 października 1962 r. Pierwszym jego aktem było uformowanie komisji soborowych w drodze wyborów i nominacji papieskiej⁹⁵.

Głównym zadaniem powołanej Komisji Liturgicznej było, według regulaminu soborowego, rozważyć i poprawić schemat Konstytucji o liturgii, zgodnie z wnioskami zgłoszonymi przez Ojców Soboru na kongregacjach generalnych⁹⁶.

Jako pierwszy pod obrady Soboru wniesiono właśnie schemat o liturgii. Debaty nad tym schematem trwały od 22 października do 13 listopada 1962 r.⁹⁷. Był on przedmiotem dyskusji 15 kongregacji generalnych. Do debaty nad schematami Ojcowie Soboru przystąpili podczas 4-tej kongregacji generalnej 22 X 1962 r.⁹⁸. Po wstępnym przemówieniu Przewodniczącego Komisji Liturgicznej kard. A. Larraona, przedłożony już wcześniej Ojcom Soborowym schemat *De sacra Liturgia* zreferował o. Ferdynand Antonelli — sekretarz Komisji⁹⁹.

Podczas 15 Kongregacji generalnych, poświęconych głównie schematowi o liturgii, wysunięto 625 wniosków pochodzących od 454 osób¹⁰⁰. Wnioski te były bądź przedstawione ustnie w auli soborowej, bądź też złożone na piśmie w Sekretariacie Generalnym Soboru (*animadversiones*). Wśród nich znajdowało się 70 głosów na temat komunii pod dwiema postaciami, w tym 36 przedstawionych ustnie, a 34 złożonych na piśmie. Spośród 15 kongregacji generalnych poświęconych zagadnieniom liturgicznym, 5 z nich w szczególny sposób zajmowało się możliwością przywrócenia praktyki komunii kielicha¹⁰¹.

Soborowa debata nad drugim rozdziałem schematu Konstytucji o liturgii, w którym znajdował się artykuł 42 zawierający propozycję przywrócenia komunii pod dwiema postaciami, rozpoczęła się 29 X 1962 r. na 9 kongregacji generalnej¹⁰². Wraz z tą debatą nastąpiła decydująca faza kształtowania się opinii w sprawie przywrócenia komunii pod postaciami chleba i wina. Był to okres zmagania się przeciwstawnych stanowisk opo-

⁹⁵ Caprile, Cronista, s. 117—120; F. Jop, Prace soborowej Komisji Liturgicznej, *Ateneum Kapłańskie* 67 (1964) 151—152.

⁹⁶ Regulamin Soboru, art. 5, cyt. za: Jop, prace soborowe, s. 153.

⁹⁷ Caprile, Cronista, s. 127; *Ephemerides liturgicae* 70 (1963) f. 1, s. 14.

⁹⁸ ASCV-P I, v. I, p. 112; Jop, dz. cyt. s. 153.

⁹⁹ Caprile, Il Concilio, s. 51; J. Brudz, Kronika Soboru, *Currenda*. Pismo urzędowe diecezji tarnowskiej 113 (1963) nr 3—5, s. 121.

¹⁰⁰ Jop, dz. cyt., s. 154; *Dizionario del Concilio Ecumenico Vaticano Secondo*, Roma 1969, kol. 74 podaje, że było 325 interwencji ustnych ze strony 250 Ojców i 360 na piśmie; *Ephemerides liturgicae* 77 (1963) f. 1, s. 14 podaje 328 interwencji ustnych od 253 Ojców, zaś razem z pisemnymi wnioskami miało być w sumie 700 interwencji.

¹⁰¹ ASCV-P I, v. I, p. I, IV kongregacja generalna, p. 111—112, IX—XII kongr. gen., p. 118—122.

¹⁰² Jungmann, *Einleitung*, s. 13.

wiadających się *za* i *przeciw* przywróceniu tej praktyki w Kościele ła-
cińskim.

Liczne wnioski, opinie i argumenty *za* i *przeciw*, różnorodne zastrze-
żenia i przestrogi omówimy w porządku systematycznym, przyjmującym
za główne kryterium porządkowania tego materiału stosunek wypowiedzi
(pozytywny czy negatywny) do propozycji schematu Konstytucji o liturgii
w sprawie przywrócenia komunii pod dwiema postaciami. Zostaną rów-
nież wyodrębnione różnorakie motywacje opinii oraz wynikające z nich
wnioski ¹⁰³.

W przeciwieństwie do wotów przedsoborowych postulujących zgodnie
dopuszczenie komunii pod postacią chleba i wina, w wypowiedziach Ojców
soborowych dotyczących tej kwestii uwidoczniły się znaczne różnice. Moż-
na wyróżnić dwa wyraźnie przeciwstawne stanowiska oraz trzecie bar-
dziej umiarkowane, jakby kompromisowe. Najwięcej Ojców opowiedziało
się za przywróceniem komunii pod dwiema postaciami. Krańcowo prze-
ciwstawne stanowisko zajęli nieliczni Ojcowie, którzy zdecydowanie sprze-
ciwiali się możliwości powrotu do tej praktyki w całym Kościele katolic-
kim. I wreszcie trzecie, kompromisowe stanowisko reprezentowali Ojco-
wie, którzy wprawdzie nie wykluczali generalnie takiej możliwości, ale
odnosili się do niej z dużą rezerwą i licznymi zastrzeżeniami. Dane licz-
bowe obrazujące stanowiska Ojców Soborowych w sprawie komunii pod
dwiema postaciami przedstawiały się następująco:

Wypowiedzi	za	przeciw	z zastrzeżeniami	razem
ustne	16	7	13	36
na piśmie	22	10	2	34
Razem	38	17	15	70

Trzeba jednak stwierdzić, że wykaz ten obejmuje tylko Ojców bezpo-
średnio zabierających głos ustnie lub na piśmie. Niektórzy wszakże wy-
stępowali w imieniu wszystkich biskupów jakiegoś kraju czy nawet re-
gionu. Stąd proporcje te w rzeczywistości były nieco inne, ale przeważali
zwolennicy komunii pod dwiema postaciami ¹⁰⁴.

¹⁰³ W tej części opracowania wypowiedzi ustne i złożone na piśmie traktować
będziemy łącznie.

¹⁰⁴ Zob. ASCV-P I, v. I, p. II, p. 71 i 130.

1. GŁOSY ZA PRZYWRÓCENIEM KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAMI

Znaczna większość autorów wypowiedzi zdecydowanie pozytywnych, zagadnienie tej praktyki przedstawiła w bardzo obszernym ujęciu, uwzględniając dane historyczne, podstawy i racje biblijne, dogmatyczno-prawne oraz pastoralne. Te rozważania prowadziły do uzasadnionego żądania, by Sobór podjął decyzję o przywróceniu komunii pod dwiema postaciami. Jest rzeczą zrozumiałą, że niektórzy Ojcowie Soborowi w swych wypowiedziach niejednokrotnie powtarzali myśli poruszane już przez innych. Niemniej były one potrzebne, ponieważ w jakiś sposób się uzupełniały, a tym samym podkreślały wagę omawianej kwestii. Zajmiemy się obecnie bliżej treścią wypowiedzi postulujących przywrócenie w Kościele katolickim komunii pod dwiema postaciami, uwzględniając również głosy Ojców z „zastrzeżeniami”. Omówimy je możliwie wszechstronnie, ale dla uniknięcia powtórzeń w ujęciu syntetycznym, przedstawiając najpierw racje, następnie okoliczności i uwarunkowania komunii pod postaciami chleba i wina.

Na wstępie warto przytoczyć charakterystyczne oświadczenie jednego z Ojców, złożone na piśmie: *Jeśli o tę możliwość zabiegamy, nie jesteśmy ani ludźmi trąącymi herezją lub schizmą, ani zwolennikami rewolucji, lecz raczej ewolucji, odnowy i reformy. I to jest jeśli się nie myli obowiązkiem, który powinniśmy spełnić po myśli Biskupa Rzymu* ¹⁰⁵.

Komunia pod postaciami chleba i wina nigdy w Kościele nie była problemem doktrynalnym lecz tylko dyscyplinarnym. Nauka o pełnej i integralnej obecności Chrystusa pod każdą z dwu postaci eucharystycznych, ogłoszona na Soborze Trydenckim (DS 1729) była oczywista także dla Ojców Soboru Watykańskiego II. Przyjmując tę prawdę dogmatyczną domagali się oni w swych wypowiedziach jedynie zmiany dyscypliny w dziedzinie komunii, czego dla *śluszných i poważnych przyczyn* Sobór mógł dokonać ¹⁰⁶. Zatem głównym zamiarem tej grupy Ojców soborowych było, przekonać przy pomocy różnorodnych argumentów pozostałych uczestników Soboru o potrzebie i znaczeniu takiej zmiany w Kościele ¹⁰⁷. Ojcowie przekonani o słuszności i stosowności przywrócenia praktyki komunii pod dwiema postaciami, podkreślali pierwszeństwo komunii tylko pod postacią chleba. Przemawiał za tym jednakowy jej skutek sakramentalny oraz niemniej istotny wzgląd praktyczny ¹⁰⁸, a także racje higieniczno-psychologiczne.

¹⁰⁵ F. Żak, ASCV-P I, v. I, p. II, p. 150.

¹⁰⁶ Bea, ASCV-P I, v. I, p. II, p. 23.

¹⁰⁷ N. Jubany, bp pom. Barcelony, tamże, p. 66.

¹⁰⁸ Seper, tamże, p. 271.

Niektórzy Ojcowie stwierdzali, że nie ma nikogo, kto by chciał we wszystkich wypadkach wprowadzić komunię pod dwiema postaciami¹⁰⁹. Faktycznie byli jednak zwolennicy komunii pod dwiema postaciami jako praktyki powszechnej i zwyczajnej, stosowanej w każdej Mszy św. i w odniesieniu do wszystkich komunikujących. Tą krańcową opinię wyraziło jedynie dwóch Ojców z Kościołów wschodnich i nie znalazła ona poparcia ze strony innych Ojców soborowych¹¹⁰.

A. ARGUMENTY ZA PRZYWRÓCENIEM KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAMI

Na Soborze Trydenckim stwierdzono, że zmiana praktyki udzielania komunii może nastąpić dla *stuszných i powážnych przyczyn*. Odnosnie do komunii pod jedną postacią Sobór w Trydencie jednak orzekł, że *bez autorytetu Kościoła dowolnie zmieniać się jej nie godzi* (DS 1725)¹¹¹. Ojcowie Soboru Watykańskiego II byli świadomi, że: 1) Sobór ma władzę dokonania tego rodzaju zmiany w praktyce liturgicznej stosownie do zmieniających się okoliczności czasu i miejsca, 2) przemawiają za tym *stuszne i powážne przyczyny*. Kompetencja Soboru w tej sprawie była oczywista, jednakże ukazanie potrzeby wprowadzenia takiej innowacji w Kościele i przekonanie do tego przynajmniej większości Ojców soborowych nie było rzeczą łatwą. Aby to osiągnąć, posługiwano się różnymi argumentami. W 38 wypowiedziach było ich bardzo dużo, różnej natury i wagi. Można je sprowadzić do następujących grup: 1) argumenty biblijne, 2) argumenty z tradycji, 3) racje ekumeniczne, 4) racje natury teologicznej, 5) względy duszpasterskie.

Msza św. a w niej komunია stanowi nawiązanie do uczty biblijnej, a przede wszystkim do Ostatniej Wieczerzy. Ojcowie Soboru powołują się na jej opis u ewangelistów Mateusza, Marka i Łukasza oraz u św. Pawła¹¹². Szczególną uwagę zwracają na słowa Chrystusa wypowiedziane przy błogosławieństwie kielicha: *Pijcie z niego wszyscy i czyńcie to na moją pamiątkę*. W tych słowach Chrystus ustanowił Eucharystię jako Ofiarę i jako Ucztę ofiarną Nowego Testamentu na wzór ofiar i uczty ofiarnych Starego Testamentu. Według intencji Chrystusa, o uczcie stanowiącej mają dwa elementy, tak jak we wszystkich ludzkich ucztach, mianowicie: pokarm i napój — na co wskazują słowa *jedzcie i pijcie*¹¹³. Ponieważ Chrystus ustanowił Eucharystię pod dwiema postaciami: chleba i wina, i chciał, by była spożywana przez wszystkich na Jego pamiąt-

¹⁰⁹ Alfrink, tamże, p. 17; Jubany, tamże, p. 64; Weber, tamże, p. 79.

¹¹⁰ N. Edelby, ASCV-P I, v. I, p. II, nr 17.

¹¹¹ Bea, tamże, p. 23; Jaeger, tamże, p. 76.

¹¹² Mt 26, 27 n., Mk 14, 23 n., Łk 22, 20, 1 Kor 11, 25.

¹¹³ Alfrink, ASCV-P I, v. I, p. II, p. 16—17.

kę, zatem ta właśnie racja przemawia najbardziej przekonująco za komunią dwu postaci także i w naszych czasach. *Skoro Chrystus to czynił, nikt nie może wątpić, że czynił dobrze. Poza tym trzeba zaznaczyć, że nie zastrzegł On komunii św. pod postacią wina jedynie dla kapłanów, lecz dozwolił ją przyjmować wszystkim wiernym.* A pewne i jasne słowa: *pijcie z niego wszyscy i czyńcie to na moją pamiątkę,* zdają się zobowiązywać do takiej właśnie praktyki komunii¹¹⁴. Ojcowie soborowi bynajmniej nie negują przez to nauki o pełnej i integralnej obecności Jezusa Chrystusa także tylko pod postacią chleba. Postulują oni jedynie zmianę dyscypliny prawnej i liturgicznej i wyrażają pragnienie, by przywrócić praktykę komunii pod dwiema postaciami jako bardziej zgodną z wolą Chrystusa zawartą w biblijnych przekazach¹¹⁵.

Wzmocnienie argumentów biblijnych stanowiły w wypowiedziach racje z tradycji wczesnochrześcijańskiej i z faktu przechowania jej w Kościołach wschodnich. Są one szczególnie ważne z tego względu, że tradycja ta wynika z Ewangelii i sięga czasów apostoelskich. Nie budzi bowiem wątpliwości fakt, że Apostołowie i ich następcy udzielali komunii wszystkim wiernym również pod postacią wina i tak było aż do XII w. Pewne jest także, że Kościoły wschodnie, idąc za przykładem Chrystusa, jak również za przykładem apostoelskim, dopuszczają wszystkich wiernych należycie przygotowanych do komunii pod dwiema postaciami podczas sprawowania Ofiary Eucharystycznej¹¹⁶. Nasuwa się więc oczywisty wniosek, że byłoby rzeczą bardzo właściwą i pożyteczną, aby ludzie tej samej wiary, choć różnych obrządków, mogli bez przeszkód uczestniczyć w Sakramencie Eucharystii w takim samym zakresie pod obiema postaciami¹¹⁷. Niedopuszczenie tej praktyki byłoby czymś niestosownym, ponieważ utrzymywałoby nadal okazję do uprzedzeń¹¹⁸. Warto w tym miejscu przytoczyć, bardzo trafnie ujmującą ten problem, wypowiedź arcybiskupa Maksyma Hermaniuka: *Ze sformułowania tej kwestii w proponowanym schemacie i z wielu wypowiedzi w tej auli soborowej przeciwko zezwoleniu na tę praktykę w łacińskim Obrządku, ktoś mógłby logicznie wnioskować, że ta praktyka jest uważana przez Kościół za jakąś praktykę liturgiczną mniejszej wagi, jakąś tradycję orientálną bardziej tolerowaną niż pochwalaną, za jakieś zło konieczne, równie niemożliwe do odrzucenia jak trudne do przyjęcia. Lecz, jeśli tak jest, ktoś by nie widział, że takie przekonanie jest niesłuszne wobec Kościoła, któ-*

¹¹⁴ Edelby, tamże, p. 85.

¹¹⁵ Alfrink, tamże, p. 17.

¹¹⁶ Edelby, tamże, p. 85—86.

¹¹⁷ J. B. Przyklenk, tamże, p. 69.

¹¹⁸ Koenig, tamże, p. 58.

ry na ową praktykę liturgiczną od czasów apostołskich nie tylko w swoich Obrządkach wschodnich zezwala, ale też do niej zobowiązuje przez swoje księgi liturgiczne; jest to krzywdzące wobec Obrządków wschodnich, ponieważ, jak się zdaje, takie przekonanie insynuuje, że katolicy wschodni trzymają się pewnej praktyki liturgicznej mniej lub więcej niebezpiecznej dla wiary i ogólnej higieny; jest zgorzeniem dla naszych braci odłączonych, ponieważ takie przekonanie wydaje się w jakiś sposób budzić wątpliwości co do praktycznej użyteczności samej formy instytucji eucharystycznej i świętości samej tradycji apostołskiej¹¹⁹.

Fakt prawie XII-wiekowej praktyki komunii pod dwiema postaciami w całym Kościele, a do dziś zachowanej w Kościołach wschodnich, pomimo istniejących w przeszłości i obecnie trudności praktycznych, stanowił dla Ojców Soboru Watykańskiego II poważny problem wymagający rozpatrzenia i rozstrzygnięcia dla dobra Kościoła. Sprawa ta nabrała szczególnego znaczenia również dlatego, iż Sobór zamierzał we wszystkich możliwych dziedzinach życia kościelnego wrócić jeśli nie do samej litery, to przynajmniej do ducha Kościoła pierwszych wieków. Powrót do komunii pod postaciami chleba i wina, starochrześcijańskiej przeciw praktyki, byłby więc istotnie godnym owocem wysiłków Soboru w tym kierunku. Stałby się źródłem nowych wartości religijnych w życiu wiernych, jak również wyraźnym czynnikiem w urzeczywistnianiu się jedności chrześcijan, zarówno w ramach kościołów katolickich jak i wspólnot chrześcijańskich odłączonych.

W dyskusji soborowej podkreślano szczególne znaczenie ekumeniczne komunii pod dwiema postaciami. Wynikało to z ogólnego pozytywnego nastawienia Soboru do sprawy ekumenizmu.

II Sobór Watykański odbywał się w atmosferze szczególnego ożywienia ruchu ekumenicznego. Stąd podczas debat soborowych przywróceniu praktyki komunii pod postacią wina przypisywano także wartość ekumeniczną, widząc w niej znak czasu, z którym należało się liczyć¹²⁰. Już wstęp do schematu Konstytucji o liturgii podkreślał, iż chodzi o popieranie wszystkiego, co może ułatwić zjednoczenie wierzących w Chrystusa, i umocnić to, co prowadzi do powrotu wszystkich ludzi do jedności z Kościołem¹²¹.

Szczególną uwagę przywiązywali do tej kwestii biskupi z krajów, w których istnieją wspólnoty chrześcijan odłączonych czy katolicy Obrządków wschodnich¹²². Oni najbardziej byli przekonani, że sprawa wpro-

¹¹⁹ Tamże, p. 236 n.

¹²⁰ Alfrink, tamże, p. 17.

¹²¹ ASCV-P I, v. I, p. I, p. 263.

¹²² Np. z RFN, Holandii, Austrii, Szwajcarii, Jugosławii, Kanady, Egiptu, Grecji i innych.

wadzenia praktyki komunii pod dwiema postaciami jest koniecznością dla Kościoła także ze względów ekumenicznych. Brazylijski biskup J. Przyklenk nalegał w swej wypowiedzi na biskupów, by mieli na uwadze nie tylko własne potrzeby, ale by starali się zrozumieć sytuację innych narodów i diecezji. Apelował on, aby na Soborze otwarto drzwi, niegdyś zamknięte, dla komunii pod postacią wina, przez które chętniej i gorliwiej weszliby (...) zarówno katolicy, zwłaszcza zaprawieni w życiu liturgicznym, (...) jak i bracia odłączeni, czy to Wschodni czy Zachodni, którzy pamiątkę Ostatniej Wieczery mają zwyczaj uroczyście obchodzić przez symboliczne użycie pokarmu i napoju ¹²³.

Nie wahali się także niektórzy Ojcowie soborowi nadmienić, że w przekonaniu prawosławnych jedną z przyczyn rozdziału (*causa separationis*) stanowił brak komunii pod dwiema postaciami w Obrządku rzymskim. Przywrócenie zaś tej praktyki byłoby powiększeniem *ducha miłości, lepszych kontaktów i jedności* ¹²⁴.

Stąd z uzasadnionym zaangażowaniem zabiegali zwolennicy komunii pod dwiema postaciami o aprobatę dla propozycji zawartej w artykule 42 schematu Konstytucji o liturgii. Starali się przekonać pozostałych Ojców, przeciwnych lub jeszcze niezdecydowanych w tej kwestii (z zastrzeżeniami), że propozycja w schemacie nie jest jakąś nadzwyczajną innowacją, lecz przeciwnie, jest ona autentycznym przedłużeniem i to może jeszcze zbyt ostrożnym, ale bardzo pożytecznym rozszerzeniem zwyczaju całkiem zgodnego z prawem i w Kościele nigdy niezaniechanego ¹²⁵. Arcybiskup Edelby z Egiptu z racji przede wszystkim ekumenicznych wyraził się o proponowanym tekście, że *jest mądry i umiarkowany, a także najbardziej godny polecenia* ¹²⁶.

Omówione wyżej wypowiedzi znajdują swoje potwierdzenie w pozostałych opiniach Ojców soborowych nieco zwieźlejszych ujmujących wartości ekumeniczne przywrócenia komunii pod dwiema postaciami. Stwierdzono między innymi, że: *w ten sposób bardziej zbliżamy się nie tylko do katolików wschodnich, lecz także do chrześcijan niekatolików; usuwa się jedną z przeszkód lub różnic na rzecz jedności* ¹²⁷.

Mimo wielu poważnych argumentów za komunią pod dwiema postaciami, w auli soborowej odczuwało się pewną obawę i opory natury — jak wyraził się abp N. Edelby — psychologicznej. Tłumaczył on ten stan posługujący się pojęciem zapożyczonym ze współczesnej filozofii *kompleksu psychologicznego*. Polega on na tym, że hierarchia katolicka Koś-

¹²³ Przyklenk, ASCV-P I, v. I, p. II, p. 69.

¹²⁴ A. Vartnalitis, Grecja, tamże, p. 273; por. Weber, tamże, p.79.

¹²⁵ Bekkers, tamże, p. 129.

¹²⁶ Tamże, p. 88.

¹²⁷ Seper, tamże, p. 271; por. A. Arceo, tamże, p. 253; J. Mceleney, tamże, p. 250.

ciola łacińskiego, a przynajmniej pewna jej część, obawia się, aby nie uważano, że Kościół obecnie ustępuje w tym, przy czym mocno obstawał dotychczas. Sprawiłoby to wrażenie, że Kościół odstępując od dawnego zakazu uległ jakiemś zewnętrznemu naciskowi. Drugi *kompleks psychologiczny* — zdaniem abpa Edelby, polegał na tym, że większość z Ojców soborowych sprzeciwiała się zrównaniu w tej materii z braćmi odłączonymi — protestantami i prawosławnymi. Nadszedł jednak czas, aby tych *kompleksów* się wyzbyć; Sobór stwarzał ku temu sprzyjającą okazję. Kościół zmienia dyscyplinę, bo zmieniły się okoliczności historyczne, podobnie jak to czynił w przeszłości, choćby odnośnie do praktyki komunii pod dwiema postaciami. To jest według Edelby normalne prawo rozwoju i dostosowywania się Kościoła do zmieniających się warunków epoki, w której istnieje. Taka zmiana jest możliwa, ponieważ ani w przeszłości ani obecnie nie kwestionuje się pełnej obecności Chrystusa pod każdą z dwu postaci, a więc nie zachodzi trudność doktrynalna. Decyzja o powrocie do dawniej w chrześcijaństwie jednolitej praktyki komunii pod dwiema postaciami, a zachowywanej stale poza Kościołem łacińskim, nie powinna być powodem do poczucia wstydu czy przegranej. Wręcz przeciwnie, należy ją uznać za *bardzo chwalebna*, ponieważ może przyczynić się do umocnienia i pogłębienia jedności między chrześcijanami ¹²⁸. *Dobro społeczności chrześcijańskiej w rzeczywistości tkwi, jak się zdaje, w powrocie do dawnej praktyki, aby przyczynić się do jedności braci odłączonych* ¹²⁹.

Po omówieniu waloru ekumenicznego komunii pod dwiema postaciami, tak przecież istotnego dla Soboru, należy zasygnalizować racje teologiczne przemawiające za taką praktyką ¹³⁰.

Z punktu widzenia teologii znaku, praktyka komunii pod postaciami chleba i wina ma duże znaczenie psychologiczne i katechetyczne ¹³¹. Komunia pod jedną postacią powoduje znaczne zubożenie charakteru znaku sakramentalnego, *ponieważ w wielkiej mierze od sposobu zależy, jak*

¹²⁸ Tamże, p. 86; por. Isnard, tamże, p. 240.

¹²⁹ Bidawid, tamże, p. 208.

¹³⁰ Przedstawiamy je w oparciu o dyskusję soborową bez wdawania się w szczegółowe rozważania zawarte w literaturze teologicznej. Zob. F. Gryglewicz, Chleb, wino i Eucharystia w symbolice Nowego Testamentu, Poznań 1968, s. 147; M. Pi-sarzak, Komunia św. pod dwiema postaciami, *Ateneum Kapłańskie* 64 (1972) 488—493; S. Czerwik, Komunia pod dwiema postaciami (art. zbiorowy). Sens teologiczny, w: *Wprowadzenie do liturgii*, Poznań 1967, 323 n.; K. Journet, Msza święta. Obecność Ofiary Krzyżowej, Poznań 1959, s. 237 n.; B. Snela, Przyczynek do teologii znaku liturgicznego, *Collectanea Theologica* 46 (1976) f. 1, s. 23 i 43.

¹³¹ A. L. Szafranski, Komunia święta jako pełnia uczestnictwa we Mszy świętej, *Collectanea Theologica* 38(1968) f. 2, s. 29.

przyjmujący przyswaja sobie łaskę sakramentalną w wierze¹³². Nie jest więc rzeczą obojętną dla człowieka komunikującego czy korzysta, wprawdzie z tego samego owocu Sakramentu Eucharystii, pod jedną postacią czy też pod dwiema postaciami. Zewnętrzny znak sakramentalny, w tym wypadku dwie postacie eucharystyczne, wyraźnie różniące się konsystencją fizyczną, jest przez to bardziej czytelny i powoduje właściwe i bogatsze przeżycia duchowe.

Wielu Ojców na Soborze widziało argumenty za przywróceniem praktyki komunii pod dwiema postaciami w samej komunii, właśnie w jej funkcji znaku sakramentalnego¹³³. Jest on tym bardziej wyraźny, jeśli komunია jest połączona z Ofiarą świętą, w której się konsekruje obie postacie, tj. chleb i wino. Z tego już św. Tomasz wyprowadzał wniosek, że ze strony samego sakramentu wywodzi się to, że ma się spożywać jedno i drugie, tzn. Ciało i Krew, ponieważ na jednym i drugim opiera się doskonałość Sakramentu (III, q. 80, s. 12). Z drugiej strony spożywanie komunii pod dwiema postaciami w pewnych tylko, określonych okolicznościach, można uważać za głęboki liturgiczny symbol¹³⁴. Symbolika Ofiary Mszy św., w której uobecnia się Ofiara Chrystusa na Krzyżu, jaśniej i zrozumialej ukazuje się komunikującym przez spożywanie Ciała i Krwi Pańskiej pod postaciami chleba i wina¹³⁵.

Z tego względu biskupi na Soborze proponowali, aby przynajmniej kilka razy w roku wierni mogli przyjmować znak Uczty Eucharystycznej w formie pełnej, a mianowicie pod dwiema postaciami¹³⁶. Zresztą było to, jak stwierdził bp G. Hakim z Akki, pragnienie wielu zakonnic, a także wiernych świeckich, aby przyjmować Chrystusa w komunii Jego Ciała i Krwi. *Dlaczego ich pozbawiać, rozdzielając to, co Bóg złączył? (...) Czyż sam Pan nie ustanowił tego sakramentu pod obiema postaciami?*¹³⁷.

Powyższe racje natury teologicznej za komunią pod dwiema postaciami ukazują pełną wymowę eucharystycznych znaków chleba i wina. Po udzielanej w ten sposób Eucharystii spodziewano się ożywienia wiary komunikujących, bardziej świadomego i pełnego uczestnictwa w liturgii przez pełne odczytanie i zrozumienie znaku liturgicznego¹³⁸.

¹³² G. Danneels, *Kommunion unter beiden Gestalten, Concilium* (wersja niemiecka) 1 (1965) H. 2, s. 146; F. Vandenbroucke, *La comunione sotto le due specie e la concelebrazione*, w: *La sacra liturgia rinnovata dal Concilio, a cura di G. Baracina*, Torino 1975², p. 466.

¹³³ Bekkers, *ASCV-P I*, v. I, p. II, p. 129.

¹³⁴ Jubany, tamże, p. 65.

¹³⁵ Laeger, tamże, p. 77; Arceo, tamże, p. 253.

¹³⁶ Mceleney, tamże, p. 250.

¹³⁷ Tamże, p. 233.

¹³⁸ Czerwik, art. cyt., s. 330.

Nie małej wagi były również argumenty o charakterze duszpasterskim. 10 Ojców soborowych widzi wartość praktyki komunii pod dwiema postaciami także w jej pastoralnym wymiarze. Dla niektórych ta sprawa była oczywista i nie podlegająca dyskusji; w swych wypowiedziach ją zakładali i nie widzieli potrzeby rozwodzenia się *nad bardzo wielką korzyścią duchową i duszpasterską komunii także pod postacią wina* ¹³⁹.

W pozostałych głosach znajdujemy konkretne racje ukazujące niewątpliwe znaczenie takiej praktyki dla religijnego życia wiernych. Dopuszczenie wiernych do komunikowania także pod postacią wina, zdaniem niektórych Ojców, przyczyniłoby się *poważnie do pomnożenia czci wiernych do Przenajświętszej Krwi Chrystusa* ¹⁴⁰ i miłości do Najświętszego Sakramentu ¹⁴¹. Możliwość przyjmowania komunii pod dwiema postaciami byłaby również środkiem wspierającym wiarę. A przecież jednym z głównych celów pastoralnych wysiłków jest ożywienie pobożności eucharystycznej wśród wiernych. Zatem powrót do tej zgodnej z *dawnymi tradycjami* praktyki komunii, która tak bardzo *odpowiada pobożności wiernych* ¹⁴² i jest właściwa *dla pobudzenia gorliwości ludu* ¹⁴³, umożliwiłby pełne wykorzystanie wartości zawartych w niej z woli Chrystusa.

Innym poważnym argumentem za komunię Ciała i Krwi Pańskiej, jest według biskupa wietnamskiego Pawła Seitza, niebezpieczeństwo przeświadczenia wiernych wobec braku komunii pod dwiema postaciami, że Ofiara Mszy św. należy do samego kapłana. Biskup ten stwierdził, że dla Wietnamczyków dotychczasowa praktyka liturgiczna jest nieodpowiednia, ponieważ ich religijność jest mocno złączona z wielkimi obrzędami ofiarniczymi. Stąd, między innymi, brak komunii pod dwiema postaciami nasuwa im wnioski, że nasza religia nie jest dla nich odpowiednia ¹⁴⁴. Komunia pod dwiema postaciami wydaje się być szczególnie aktualna dla terenów misyjnych, gdyż taka komunია bardziej odpowiadałaby religijnej mentalności tamtejszych ludzi, często jeszcze mocno związanych z ofiarniczą obrzędowością pogańską. Wyjście naprzeciw tak uformowanej psychice religijnej owych ludów poprzez obrzęd komunii Ciała i Krwi Chrystusa, nie powinno podlegać żadnej wątpliwości.

Komunia pod dwiema postaciami *podniosłaby i pomnożyła walor brzędu święceń kapłańskich, koncelebry i ślubów zakonnych*, dodałaby

¹³⁹ B. Gut, ASCV-P I, v. I, p. II, p. 128.

¹⁴⁰ Seper, tamże, p. 271; Arceo, tamże, p. 253.

¹⁴¹ Mceleney, tamże, p. 250.

¹⁴² Isnard, tamże, p. 240.

¹⁴³ H. M. Sansierra, tamże, p. 52.

¹⁴⁴ Tamże, p. 133; por. Caprile, Il Concilio, v. II, p. 116.

większego blasku uroczystościom religijnym tym, które same przez się domagają się najbardziej uroczystego obchodu ¹⁴⁵.

Tak przedstawiają się argumenty, którymi Ojcowie Soborowi uzasadniali możliwość i potrzebę przywrócenia komunii pod dwiema postaciami. Ich zadaniem i bezpośrednim celem było pozyskanie pozytywnego nastawienia innych Ojców soborowych wobec tego zagadnienia w czasie głosowania nad nim. Jednocześnie stanowiły one teoretyczno-doktrynalną podstawę do ustalenia konkretnych okoliczności i ewentualnych uwarunkowań i wymogów prawnych dla praktyki przyjmowania komunii pod postaciami chleba i wina ¹⁴⁶.

B. OKOLICZNOŚCI I UWARUNKOWANIA KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAMI

Dyskusja soborowa toczyła się wokół propozycji zawartej w 42 paragrafie schematu Konstytucji o liturgii. Zwracamy uwagę na ten fakt z tej racji, że zamierzamy ukazać głosy biskupów w kontekście ustaleń schematu. Analiza tego materiału pozwoli zorientować się, jakie tendencje kształtowały soborowe postanowienie o komunii pod obiema postaciami.

Już wota przedsoborowe i schemat *De sacra Liturgia* opowiadają się za tym, żeby na komunię pod dwiema postaciami pozwolić tylko *w pewnych i ściśle określonych wypadkach*. Również większość biskupów zabierających głos w tej sprawie na Soborze widziała możliwość komunii pod postacią chleba i wina w ograniczonym i określonym zakresie. W wypowiedziach Ojcowie soborowi bardzo często podkreślali, że taka praktyka komunii powinna dotyczyć tylko *pewnych, określonych wypadków*, lub jak niektórzy dodali *jasno czy też taksatywnie*, tzn. *ściśle określonych okazji czy wreszcie wypadków nadzwyczajnych* ¹⁴⁷. Nie był brany zatem pod uwagę problem powrotu do powszechnej praktyki komunii pod dwiema postaciami, jaką stosowano przez XII wieków w całym Kościele i jaka istnieje nadal w Obrządkach wschodnich. Sprawę samego powrotu do dawnej tradycji uważano już prawie za definitywnie rozstrzygniętą. Problemem dyskutowanym był jej zakres, czyli w jakich wypadkach należy ją przywrócić. Z tym łączyło się zagadnienie zasięgu osobowego, a również sprawa odpowiednich wymogów, jakie powinny być spełnione.

Schemat jako przykład owych *pewnych i ściśle określonych wypadków* podał jednie Mszę święceń. W dyskusji soborowej mówiono o wiele

¹⁴⁵ Jubany, ASCV-P I, v. I, p. II, p. 64; Jaeger, tamże, p. 77.

¹⁴⁶ Por. Amon, art. cyt., s. 352—356.

¹⁴⁷ Jubany, ASCV-P I, v. I, p. II, p. 65.

obszerniej i konkretniej o zakresie i charakterze sytuacji i okoliczności. Niektórzy Ojcowie chcieli utrzymać propozycję schematu ewentualnie nieznacznie tylko poszerzoną. Wykluczyli oni prawie zupełnie wiernych świeckich, uważając, że wypadki określone mają dotyczyć tylko duchownych i zakonników¹⁴⁸.

Większość biskupów była jednak zdania, że komunია pod dwiema postaciami winna być udzielana także świeckim¹⁴⁹ i należy ją rozszerzyć poza wypadek przewidziany w schemacie¹⁵⁰. Ojcowie soborowi w swych wypowiedziach wskazali na liczne okazje, odpowiednie dla takiej formy komunii. Niektóre z nich były już zgłoszone w wotach przedsoborowych, inne zaś dostrzeżono i zaproponowano podczas obrad Soboru.

Dla większej przejrzystości warto zestawzić wykaz tych propozycji. Pozwoli to dostrzec pewne zmiany i znaczne poszerzenie, tak w stosunku do wotów na Sobór, jak i przede wszystkim do propozycji schematu. Ojcowie soborowi proponowali udzielanie komunii pod dwiema postaciami w następujących wypadkach: 1. w czasie koncelebry¹⁵¹, 2. we Mszy święceń kapłańskich¹⁵² lub w ogóle święceń tym, którzy je przyjmują¹⁵³, 3. składającym profesję we Mszy z nią złączonej: a) zakonnikom i zakonnicom¹⁵⁴, b) członkom instytutów świeckich¹⁵⁵, 4. dziewicom w liturgii konsekracji dziewic¹⁵⁶, 5. nowożeńcom we Mszy ich ślubu¹⁵⁷, 6. w pierwszej komunii świętej¹⁵⁸, 7. nowo ochrzczonym dorosłym i nowonawróconym we Mszy, która następuje po ich chrzcie lub nawróceniu¹⁵⁹, 8. bierzmowanym we Mszy, podczas której udziela się tego sakramentu¹⁶⁰, 9. w czasie jubileuszu¹⁶¹: a) małżonkom w 25 i 50 rocznicę ślubu, b) zakonnikom w 25 i 50 rocznicę ślubów zakonnych, c) wszystkim wiernym w rocznicę chrztu¹⁶², 10. w Wielki Czwartek podczas Mszy Wie-

¹⁴⁸ Tamże, p. 137.

¹⁴⁹ Verthaltis, tamże, p. 278.

¹⁵⁰ Landersdorfer, tamże, p. 244.

¹⁵¹ Florit, tamże, p. 32; Jubany, tamże, p. 65; Gut, tamże, p. 127; Arceo, tamże, p. 253; Seper, tamże, p. 271.

¹⁵² Ruffini, tamże, p. I, p. 600; Salqueiro, tamże, p. II, p. 40 i inni.

¹⁵³ Pareira, tamże, p. II, p. 33; Gut, tamże, p. 127; Arceo, tamże, p. 253; Jaeger, tamże, p. 77; Weber, tamże, p. 79.

¹⁵⁴ Jubany, tamże, p. 66; Jaeger, tamże, p. 77; Gut, tamże, p. 127; Nezc, tamże, p. 257.

¹⁵⁵ Jubany, tamże, p. 66.

¹⁵⁶ Tamże.

¹⁵⁷ Jaeger, tamże, p. 77; Weber, tamże, p. 80; Gut, tamże, p. 127 i inni.

¹⁵⁸ Przyklenk, tamże, p. 69.

¹⁵⁹ Jaeger, tamże, p. 77; Arceo, tamże, p. 253; Seper, tamże, p. 271; Sepinski, tamże, p. 272.

¹⁶⁰ Kemerer, tamże, p. 240.

¹⁶¹ Gut, tamże, p. 127.

¹⁶² Tamże, p. 128.

czyerzy Pańskiej: a) wszystkim¹⁶³ lub b) tylko kapłanom i diakonom¹⁶⁴, 11. asystującym (*ministris sacris*) we Mszy uroczystej (którzy mają święcenia)¹⁶⁵, 12. we Mszy benedykcji opata¹⁶⁶, 13. podczas rekolekcji¹⁶⁷, 14. wszystkich także świeckich w jeden dzień świąteczny lub niedzielę każdego roku¹⁶⁸, lub w określone dni świąteczne¹⁶⁹, 15. przy udzielaniu Wiatyku¹⁷⁰, 16. ewentualnie w innych wypadkach i okolicznościach nadzwyczajnych lub podobnych do wymienionych¹⁷¹.

Należy zaznaczyć, że poszczególni Ojcowie proponowali udzielanie komunii pod dwiema postaciami nie we wszystkich, lecz przeważnie w niektórych tylko z wymienionych wypadkach.

Zarówno propozycje w wotach jak i dyskusji soborowej cechuje duża ostrożność co do kręgu osób mogących komunikować pod dwiema postaciami. Zasadniczo obejmuje on osoby, dla których czy też ze względu na które jest sprawowana specjalna liturgia, np. nowożeńcy czy przyjmujący święcenia lub składający profesję zakonną. Nieliczni tylko biskupi sugerowali rozszerzenie grupy osób korzystających w takich wypadkach z komunii pod dwiema postaciami¹⁷².

Przechodząc do zagadnienia wymogów stawianych przez Ojców soborowych praktykę udzielania komunii pod postaciami chleba i wina, należy przypomnieć, że były one zawarte już w schemacie i znalazły też żywy oddźwięk w dyskusji soborowej. W wypowiedziach Ojców pozytywnie nastawionych do przywrócenia komunii Ciała i Krwi Chrystusa spotykamy sporo uwag na temat zbyteczności jednych a konieczności innych klauzul dogmatycznych i prawnych.

Dużo miejsca poświęciło wielu Ojców soborowych klauzuli dogmatycznej ujętej w schemacie w słowach *sublato fidei periculo. Niebezpieczeństwo dla wiary* i obawa przed nim, zdaniem Ojców, są dziedzictwem XV i XVI-to wiecznych sporów doktrynalno-dyscyplinarnych w związku z formalnym przejściem Kościoła na praktykę komunii pod postacią tylko chleba. Bezpieczeństwo wiary wymagało, aby wierni komunikujący wierzyli, że pod każdą z dwu postaci eucharystycznych Chrystus jest obecny w pełni i integralnie oraz że komunია pod dwie-

¹⁶³ Sansierra, tamże, p. 52.

¹⁶⁴ Bidawid, tamże, p. 207.

¹⁶⁵ Arceo, tamże, p. 253.

¹⁶⁶ Sepinski, tamże, p. 272.

¹⁶⁷ Kemerer, tamże, p. 240.

¹⁶⁸ Nezić, tamże, p. 257.

¹⁶⁹ Modrego Y Casaus, tamże, p. 144.

¹⁷⁰ Kemerer, tamże, p. 240.

¹⁷¹ Biskupi często przed wyliczeniem poszczególnych wypadków dodawali słowa: *przynajmniej (saltem), na przykład (exempli gratia)* itp.

¹⁷² Sansierra, ASCV-P I, v. I, p. II, p. 52; Nezić, tamże, p. 257.

ma postaciami nie jest absolutnie konieczna do zbawienia¹⁷³. A ponieważ taka wiara istnieje u wiernych w Kościele, Ojcowie soborowi uważali wspomnianą klauzulę za zbyt rygorystyczną i zbytęcną.

Zdaniem abpa Edelby zastrzeżenie to wydawało się niewłaściwe, ponieważ mogło być zrozumiane, jakby sama komunia pod dwiema postaciami stanowiła niebezpieczeństwo dla wiary. A ponieważ, komunia pod postaciami chleba i wina była i pozostaje praktyką jak najbardziej prawomocną i normalną, opartą na przykładzie samego Chrystusa i Apostołów. Według Edelby prawdziwe znaczenie tego wyrażenia jest prawdopodobnie takie, że w Kościele upadły już heretyckie doktryny z okresu średniowiecza, które zaprzeczały, że Chrystus jest całkowicie obecny pod jedną lub drugą postacią eucharystyczną. Skoro więc niebezpieczeństwo błędnej nauki już nie zagraża, nic nie stoi na przeszkodzie, aby ponownie udzielać wiernym komunii pod dwiema postaciami¹⁷⁴. Z poparciem dla powyższego stanowiska spotykamy się w następnych wypowiedziach, w których podobne racje były podawane za usunięciem z paragrafu 42 klauzuli *sublatō fidei periculo*¹⁷⁵.

Biskup kanadyjski J. Mceleney¹⁷⁶ i holenderski W. Bekkers¹⁷⁷ obawiali się ponadto, że wprowadzenie takiego zastrzeżenia mogłoby urazić katolików Obrządków wschodnich, gdyż oni przez wieki stosowali powszechnie tę praktykę bez żadnego śladu niebezpieczeństwa dla wiary. Bekkers słusznie zauważył ponadto, że nie należy obawiać się niebezpieczeństwa dla wiary, skoro sam Chrystus wybrał taki znak. Stąd komunia pod postaciami chleba i wina nie może być źródłem niebezpieczeństwa dla wiary i rodzić obawy, że ktoś *przez komunię pod dwiema postaciami zostanie odrzucony*¹⁷⁸. Tę zbyt rygorystyczną klauzulę, która miała uzasadnienie w przeszłości, proponował usunąć również J. Przyklenk, bp z Rio de Janerio. Stwierdził on w swej wypowiedzi, że z upływem wieków niebezpieczeństwo dla wiary niegdyś istniejące przestało istnieć. Katolicy wszędzie bowiem wiedzą, że przyjmując komunię świętą pod jedną tylko postacią, nie są pozbawieni koniecznej do zbawienia łaski¹⁷⁹.

¹⁷³ De Communionē sub utraque specie, et parvulorum, Sessio XXI (16 julii 1562), Sacrosanctum Oecumenicum et Generale Concilium Tridentinum, w: Mansi 33, 123—124.

¹⁷⁴ Edelby, ASCV-P I, v. I, p. II, p. 88.

¹⁷⁵ Jubany, tamże, p. 66; Weber, tamże, p. 79; E. V. Aranguiz, Chile, tamże, p. 132; Żak, tamże, p. 150; por. J. E. Lengeling, Die Konstitution des zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie (Lebendiger Gottesdienst 5/6), Münster 1964, s. 122.

¹⁷⁶ Mceleney, tamże, p. 250.

¹⁷⁷ Bekkers, tamże, p. 129.

¹⁷⁸ Tamże, p. 130.

¹⁷⁹ Przyklenk, tamże, p. 69.

Wszyscy wyżej wspomniani Ojcowie soborowi wykazali zbędność klauzuli *sublato fidei periculo* stwierdzając, że niebezpieczeństwo dla wiary w związku z praktyką komunii pod dwiema postaciami współcześnie nie istnieje. W miejsce zastrzeżenia *sublato fidei periculo*, Opat Benedyktynów Prymas B. Gut, zaproponował bardzo trafną formułę: *Z zachowaniem dekretu Soboru Trydenckiego, uchwalonego na sesji XXI*¹⁸⁰. Zachowując istotny sens zastrzeżenia zawartego w schemacie, nadał mu on inne sformułowanie. Przy takim ujęciu nie może być obawy, że klauzula ta wyrządza krzywdę czy obraża katolików wschodnich Obrządków, przed czym przestrzegali niektórzy Ojcowie soborowi. Unika się tym samym niezbyt stosownego słowa *niebezpieczeństwo* (*periculum*) w kontekście komunii świętej.

Poza tym propozycja Guta była w swej treści bardziej konkretna i jednoznaczna. Wskazywała bowiem wprost na to, czego należy wymagać czy przestrzegać, aby można było udzielać komunii pod dwiema postaciami. Wypowiedź Guta w tej sprawie miała zapewne istotny wpływ na końcowe sformułowanie tekstu na Soborze.

Zamykając omawianie problemu klauzuli *sublato fidei periculo* należy zaznaczyć, że były również, wprawdzie nieliczne, głosy za utrzymaniem klauzuli *sublato fidei periculo*¹⁸¹.

Następne uwarunkowanie komunii pod dwiema postaciami dotyczy okazji jej udzielania. Chodziło o to, by udzielanie komunii pod dwiema postaciami odbywało się w okolicznościach szczególnych i ściśle określonych. Wykaz takich okoliczności powinien być ustalony dla całego Kościoła Zachodniego, ponieważ w przeciwnym wypadku, mogłoby powstać zamieszanie spowodowane różnorodnością praktyk w poszczególnych regionach a nawet diecezjach¹⁸². Kwestia, w jakich okolicznościach może być — według Ojców soborowych — udzielana komunia pod dwiema postaciami, została już poprzednio omówiona¹⁸³. Nie wyczerpuje jednak to problemu. Pozostaje bowiem związane z tym ściśle zagadnienie kompetencji do ustalenia liczby i rodzaju owych *szczególnych i ściśle określonych wypadków*.

Według schematu do określania wypadków udzielania komunii pod postaciami chleba i wina, kompetentna jest wyłącznie Stolica Apostolska. Tak rozumiał sformułowanie *pro casibus a Sancta Sede bene determinatis* kard. Alfrink stwierdzając, że praktyczne ustalenie wypadków nie należy ani do ordynariusza miejsca, ani do Konferencji biskupów lecz do Stolicy Świętej¹⁸⁴.

¹⁸⁰ Tamże, p. 127.

¹⁸¹ Sansierra, tamże, p. 52; Isnard, tamże, p. 240.

¹⁸² Godrey, tamże, p. 11.

¹⁸³ Zob. rozdz. I, punkt B.

¹⁸⁴ ASCV-P I, v. I, p. II, p. 17.

Z takim ujęciem schematu zgadzał się kard. Bea, proponował jednak, by uzupełnić sformułowanie zastrzegające kompetencję Stolicy Apostolskiej słowami: *po wysłuchaniu narodowych Konferencji biskupów*, przyznając im głos w tej sprawie¹⁸⁵.

Zupełnie odmienną propozycję wysunął kanadyjski biskup Mceleney. Według niego ustalanie okoliczności udzielania komunii pod dwiema postaciami powinno należeć do kompetencji władzy terytorialnej, tzn. do Krajowych Konferencji biskupów. Decyzje ich stawałyby się prawomocne dopiero po uznaniu i zatwierdzeniu przez Stolicę Apostolską¹⁸⁶. Podobne stanowisko w sprawie komunii pod obiema postaciami wyraził bp Przyklenk z Brazylii, przy czym Konferencja biskupów mogłaby tylko powiadamiać uprzednio Stolicę Apostolską o określeniu wypadków udzielania komunii pod dwiema postaciami¹⁸⁷.

W pozostałych wystąpieniach Ojców soborowych opowiadano się za wyłączną kompetencją w tej materii Stolicy Apostolskiej lub samego papieża¹⁸⁸. Jeden biskup zaproponował nawet, ażeby sprawę udzielania komunii pod dwiema postaciami pozostawić, zgodnie z postanowieniem Soboru Trydenckiego, do decyzji papieża¹⁸⁹. Opinia ta nie uzyskała jednak poparcia innych Ojców soborowych.

Można tu przytoczyć wypowiedź biskupa z Sydney Muldoona, która wprawdzie nie została zgłoszona w kontekście poprzedniej opinii, ale w sposób rzeczowy i jednoznaczny nawiązuje do jej istotnego sensu. Biskup ten stwierdził, że *papież Jan zwołał nas tutaj ze wszystkich krańców świata, nie po to, abyśmy w końcu powiedzieli, cokolwiek Stolica Święta postanowi w tej lub innej sprawie, my to chętnie przyjmujemy. To byłby absurd. Niewątpliwie zaś papież chce, abyśmy dawali konkretne zalecenia tak, aby myśl kolegium biskupów była całkowicie dla niego jasna*¹⁹⁰.

Jak wynika z przedstawionych opinii sformułowanie schematu w sprawie określenia przez Stolicę Apostolską wypadków, w których dopuszczona byłaby praktyka komunii pod dwiema postaciami, wywołało szereg zastrzeżeń. Padły propozycje, by Stolica Apostolska bądź tylko aprobowała ustalenia krajowych Konferencji biskupów, bądź przynajmniej konsultowała się z nimi w tej sprawie. Większość jednak Ojców Soboru opowiedziała się za ujęciem schematu, przyznającym wyłączone prawo do sporządzania wykazu wypadków czy sytuacji, w których można by udzielać komunii pod obiema postaciami, Stolicy Apostolskiej.

¹⁸⁵ Tamże, p. 24.

¹⁸⁶ Tamże, p. 250.

¹⁸⁷ Tamże, p. 70.

¹⁸⁸ Tamże, p. 246; Ruffini, tamże, p. I, p. 601; Weber, tamże, p. II, p. 79; Zak, tamże, p. 150.

¹⁸⁹ H. A. Goicoechea, tamże, p. 200.

¹⁹⁰ Tamże, p. 136.

Schemat uzależniał ponadto udzielanie komunii pod dwiema postaciami w wypadkach ściśle określonych przez Stolicę Apostolską, od zgody biskupów. To uzależnienie zawierało się w słowach *iudicio Episcoporum*. Sprawa ta była również poruszana w debacie soborowej. Stosowność proponowanego wymogu została podkreślona w 9 wypowiedziach Ojców, którzy starali się również uzasadnić potrzebę i znaczenie tego prawnego zastrzeżenia¹⁹¹.

Wyrażenie *iudicio Episcoporum* oznacza, że do biskupa lub ordynariusza miejsca należy decyzja, czy korzystanie z zezwolenia na komunię pod dwiema postaciami w określonych wypadkach, jest pożyteczne ze względu na miejscowe warunki¹⁹². Aby biskup mógł zezwolić na taką możliwość komunikowania, powinien być przeświadczony o właściwym przestrzeganiu odnośnych przepisów liturgicznych¹⁹³. Uzależniając udzielanie komunii pod obiema postaciami od zezwolenia biskupów, schemat zapobiegał z góry wszelkim ewentualnym nadużyciom tej praktyki¹⁹⁴. Chodziło o to, *aby nie powstały rozbieżności w dyscyplinie eucharystycznej*¹⁹⁵. Do słów *iudicio Episcoporum* odnoszono się w dyskusji pozytywnie i przyznawano im duże znaczenie dla zachowania pewnej jednolitości i porządku w praktycznym sprawowaniu i korzystaniu z komunii pod postaciami chleba i wina.

I wreszcie w omawianym wyrażeniu dostrzegano podkreślenie doniosłej roli biskupa w faktycznej realizacji postanowienia o komunii pod dwiema postaciami¹⁹⁶. Dopiero bowiem pozytywne stanowisko biskupa decyduje, że udzielanie i przyjmowanie komunii Ciała i Krwi Chrystusa staje się we właściwym sensie dozwolone. Takie określenie daje biskupowi pełną swobodę decyzji. Może on według własnego uznania nie wyrazić zgody na udzielanie komunii pod dwiema postaciami na swoim terytorium we wszystkich wypadkach czy tylko niektórych, przez krótszy czy dłuższy okres czasu.

Zwróciliśmy już uwagę, że użyty w schemacie termin *biskup* nie jest precyzyjny, nie mówi bowiem, o jakiego biskupa chodzi, czy o każdego posiadającego święcenia biskupie czy o biskupa rządzącego diecezją. Z tego powodu można się było spodziewać, że w dyskusji soborowej zostanie zauważona ta nieprecyzyjność. Tymczasem żaden z Ojców soborowych nie kwestionował wprost niewystarczalności tego terminu dla określenia podmiotu władzy terytorialnej, kompetentnej do decydowania w sprawie komunii pod dwiema postaciami. Wydaje się jednak, że przynajmniej

¹⁹¹ Isnard, tamże, p. 240; Zak, p. 150.

¹⁹² Alfrink, tamże, p. 17.

¹⁹³ Ivorra, tamże, p. 246.

¹⁹⁴ Tamże.

¹⁹⁵ Aranguiz, tamże, p. 132.

¹⁹⁶ Koenig, tamże, p. 58; Weber, tamże, p. 79.

w większości pod pojęciem biskupa rozumiano ordynariusza. Omawiając sformułowanie schematu pięciu Ojców użyło terminu *ordynariusz*, a jeden mówił o ordynariuszu miejsca¹⁹⁷.

Hiszpański biskup E. Ivorra zwrócił uwagę, że komunię pod dwiema postaciami należałoby udzielać wyłącznie podczas Mszy św.¹⁹⁸. Ponieważ schemat tej sprawy nie sprecyzował, a nie było też żadnej propozycji, by komuniam pod dwiema postaciami mogła być przyjmowana poza Mszą św., należy przyjąć, że raczej wszyscy zwolennicy przywrócenia komunii pod postaciami chleba i wina zakładali jej ścisły związek ze Mszą św.

W związku z tym pozostaje, dwukrotnie wzmiankowany w dyskusji soborowej, problem udzielania komunii jako wiatyku tylko pod postacią wina. W jednej wypowiedzi postulowano, by umierającemu choremu, lub choremu; który nie może przyjąć wiatyku pod postacią chleba, udzielić go pod postacią wina¹⁹⁹. W drugiej zaś wypowiedzi zaznaczono, że sprawę udzielania komunii pod postacią wina choremu, który nie może przyjąć hostii konsekrowanej, można pozostawić roztropności proboszcza²⁰⁰.

W dyskusji soborowej poruszono również sprawę odpowiedniego pouczenia czy przygotowania wiernych mających komunikować pod dwiema postaciami. Schemat tę kwestię zupełnie pominął. Bp Edelby stwierdził, że *Kościół Wschodni (...) idąc wiernie za przykładem Pana, jak również za zwyczajem apostołskim, dopuszczał do komunii pod dwiema postaciami wszystkich wiernych, należycie przygotowanych*²⁰¹. Chciał w ten sposób zapewne podkreślić, że odpowiednie przygotowanie do komunii pod dwiema postaciami musi być wymagane także od wiernych Kościoła łacińskiego.

Szerzej na temat odpowiedniego przygotowania i pouczenia mówił bp R. Bidavid wskazując na jego treść oraz na cel²⁰². Przedmiotem takiego przygotowawczego pouczenia, jego zdaniem, powinna być doktryna trydencka o Eucharystii i o komunii św. Pouczenie takie przygotowywałoby wiernych do przeżywania obrzędu komunii pod postaciami chleba i wina zgodnie z nauką Kościoła, a tym samym z korzyścią dla komunikujących i dla godności samego Sakramentu.

W swych wypowiedziach Ojcowie soborowi zwracali ponadto uwagę na kwestię natury praktycznej, a mianowicie na odpowiedni sposób udzielania komunii pod dwiema postaciami. Wielu Ojców dostrzeżało w zwią-

¹⁹⁷ Alfrink, tamże, p. 17; Koenig, tamże, p. 58; Muldoom, tamże, p. 135; Kemerer, tamże, p. 240; Verthaltis, tamże, p. 278.

¹⁹⁸ Tamże, p. 246.

¹⁹⁹ P. Boillon (Francja), tamże, p. 97.

²⁰⁰ Sepinski, tamże, p. 272.

²⁰¹ Tamże, p. 85—86.

²⁰² Tamże, p. 208.

ku z komunią pod dwiema postaciami liczne trudności stojące na przeszkodzie godnemu jej udzielaniu. Trudności te powinny być zbadane i rozwiązane. Natomiast błędem byłoby, jak stwierdził Kemerer, samą sprawę komunii pod obiema postaciami, która jest tak wielkiej wagi z powodu trudności odłożyć *a d a c t a*. Zrezygnujmy z rozważań czysto negatywnych i z całą determinacją szukajmy drogi i sposobu, aby zapewnić odpowiednie i godne spożywanie obu postaci²⁰³.

Podobnie jak w wotach przedsoborowych również podczas Soboru brano pod uwagę możliwość przyjmowania drugiej postaci wprost z kielicha i praktykę *zanurzania* (*intinctio*), oraz ponadto proponowano nowy sposób, za pomocą specjalnej łyżeczki.

Praktyka spożywania Krwi Najświętszej bezpośrednio z kielicha, aczkolwiek jest najbardziej stosowna z racji samego znaku, spotkała się z największą dezaprobatą na auli soborowej²⁰⁴. Przeciwno temu sposobowi, jak również korzystaniu ze specjalnej łyżeczki przytaczano przede wszystkim względy natury higienicznej czy estetycznej, jak niebezpieczeństwo infekcji, czy problem związany z malowaniem ust przez niewiasty²⁰⁵. Wpłynęłoby to niewątpliwie na spadek liczby komunikujących, a zatem sam sposób udzielania komunii pod dwiema postaciami spowodowałby, że Eucharystia stałaby się pokarmem a szczególnie napojem, którego się unika. Sprzeciwiałoby się to naturze i godności Najświętszego Sakramentu.

Z racji higienicznych jak i praktycznych sposobem najbardziej odpowiednim byłoby *zanurzanie* polegające na tym, że kapłan zanurza Hostię w Krwi Przenajświętszej i wkłada ją następnie do ust przyjmującego komunię²⁰⁶.

Poza tymi konkretnymi postulatami w sprawie sposobu udzielania komunii pod dwiema postaciami, są w wypowiedziach soborowych zalecenia bardziej ogólnie wyrażone. I tak, kard. Alfrink postulował, by sposób udzielania komunii był ściśle oznaczony²⁰⁷. Zaś biskup H. Sansierra z Argentyny odrzucając praktykę komunikowania bezpośrednio z kielicha, proponował, by biegle określili stosowny sposób przyjmowania komunii pod postacią wina²⁰⁸.

Na zakończenie tych uwag przedstawiających wypowiedzi Ojców Soboru pozytywnie ustosunkowanych do możliwości przywrócenia komunii pod dwiema postaciami, warto przytoczyć charakterystyczny fragment

²⁰³ Tamże, p. 240.

²⁰⁴ Edelby, tamże, p. 87; Sansierra, tamże, p. 52.

²⁰⁵ A. Hage, tamże, p. 232; Xenopulos, tamże, p. 138.

²⁰⁶ Hage, tamże, p. 232.

²⁰⁷ Tamże, p. 17.

²⁰⁸ Tamże, p. 52.

wypowiedzi abpa Edelby: *W tej materii podobnie jak w innych, trzeba zachować umiar. Nie w jednej chwili, nie natychmiast i nie w sposób nieokreślony należy zezwolić na korzystanie z kielicha w Kościele łacińskim. Nikt się tego nie żamaga. Większość pragnie, ażeby nie zamykano drogi do dalszej ewolucji liturgicznej i tymczasem, aby Stolica Święta mogła zezwolić wiernym, w pewnych wypadkach ściśle określonych, na użycie kielicha*²⁰⁹. Kard. Koenig zaś stwierdził: *Dzięki takiemu postępowaniu żadnemu biskupowi ani ordynariuszowi nie narzuca się żadnego zobowiązania*²¹⁰. Równocześnie jako rodak, biskup Żak, zauważa, że w procesie odnowy liturgicznej należy się liczyć z faktami i potrzebami naszych czasów, a nie kierować się fałszywymi niepokojami i fałszywą obawą²¹¹. Za przykładem Jana XXIII trzeba dostrzegać potrzeby pastoralne naszych czasów. W tym zaś celu dokonywane odnowienie czy adaptacja powinny się opierać na najlepszym fundamencie jakim jest Pismo św. Zatem ostateczną racją za przywróceniem komunii pod dwiema postaciami jest fakt, że ma ona swoją podstawę w Piśmie św.

2. WYPOWIEDZI PRZECIWNIE PRZYWRÓCENIU KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAM I

W soborowej dyskusji, jak już wcześniej zaznaczono, problem komunii pod dwiema postaciami należał do bardziej kontrowersyjnych. W poprzednim punkcie zostały przedstawione możliwie wszechstronnie opinie, postulaty i argumentacje zwolenników przywrócenia komunii pod postaciami chleba i wina. Obecnie zajmiemy się głosami przeciwnymi przywróceniu w Kościele łacińskim tej praktyki komunii. Cechą wspólną rozpatrywanej tu grupy wypowiedzi jest sprzeciw wobec proponowanej w schemacie innowacji liturgicznej i jednocześnie obrona dotychczasowego porządku dyscyplinarnego w tej materii.

Niektórzy z Ojców soborowych domagali się usunięcia w całości tego artykułu z schematu, nie podając nawet racji uzasadniających takie żądanie²¹². Pozostali Ojcowie jednakże uzasadniali swoje stanowisko. W większości autorzy tych wypowiedzi uciekali się do ogólnych stwierdzeń a także często powoływali się na przytoczone już przez innych racje.

Zawarte w wypowiedziach Ojców soborowych argumenty przeciw przywróceniu komunii pod dwiema postaciami, można sprowadzić do następujących²¹³:

²¹³ ASCV-P II, v. II, p. II, p. 304.

²⁰⁹ Tamże, p. 87.

²¹⁰ Tamże, p. 58.

²¹¹ Tamże, p. 150.

²¹² D'Alton, tamże, p. 193.

²¹³ ASCV-P II, v. II, p. II, p. 304.

- Nie ma żadnej konieczności ani racji, aby komunię pod dwiema postaciami wznawiać, zwłaszcza gdy idzie o świeckich ²¹⁴;
- Przywrócenie komunii pod dwiema postaciami może stworzyć niebezpieczeństwo niewłaściwej interpretacji a nawet przypisania Kościołowi błędu w materii doktrynalnej ²¹⁵;
- Przywrócenie tej praktyki nie przyniesie Kościołowi prawdziwej korzyści a wprowadzi zamieszanie wśród wiernych ²¹⁶;
- Należy się liczyć z racjami, które przed wieloma wiekami skłoniły Kościół do zaniechania tej praktyki ²¹⁷;
- Może powstać niebezpieczeństwo krytyki proboszcza lub biskupa, gdyby ci, mimo prośby, nie pozwolili na komunię pod dwiema postaciami ²¹⁸.

Przeciw przywróceniu komunii pod dwiema postaciami przemawiają racje higieniczne:

- skoro zezwoliło się na nieużywanie śliny w obrzędzie chrztu, gdyż uważa się to za niestosowne, tym bardziej niestosowne byłoby przyjmowanie komunii z jednego kielicha lub przy pomocy jednego narzędzia ²¹⁹;
- istnieje niebezpieczeństwo zarażenia chorobami ²²⁰,
- zwyczaj malowania ust przez niewiasty ²²¹,
- niechęć lub wstręt niektórych ludzi do alkoholu ²²²,
- możliwość sprzeciwu świeckich władz sanitarnych w czasie epidemii ²²³.

Racje i trudności natury praktycznej:

- trudność zrozumienia ze strony wiernych, że nie mogą przyjmować komunii pod dwiema postaciami zawsze, kiedy pragnęliby ²²⁴,
- wielka liczba wiernych czyni udzielanie komunii pod dwiema postaciami bardzo trudnym a nawet niemożliwym; istnieje niebezpieczeństwo rozlania Najświętszej Krwi ²²⁵,

²¹⁴ R. Ronca (Włochy), ASCV-P I, v. I, p. II, p. 651; P. Parento (Grecja), tamże, p. 262 i inni.

²¹⁵ Godfrey, tamże, p. 10—11; Ottaviani, tamże, p. 19.

²¹⁶ Spellman, tamże, p. I, p. 599; R. J. Navarri (Hiszpania), tamże, p. II, p. 62; J. Melas (Włochy), tamże, p. 100.

²¹⁷ Melas, tamże, p. I, p. 331.

²¹⁸ J. C. Aramburu (Argentyna), tamże, p. II, p. 89.

²¹⁹ R. J. Santos (Filipiny), tamże, p. 199.

²²⁰ J. Pereira, tamże, p. 263; L. Nigris, tamże, p. 258; Jop, tamże, p. 61; Dante, tamże, p. 331 i inni.

²²¹ Godfrey, tamże, p. 11.

²²² Tenże, p. 144.

²²³ Aramburu, tamże, p. 89.

²²⁴ Tenże.

²²⁵ Xenopoulos, p. 138; Ottaviani, tamże, p. 19; J. C. Mc Quaid (Irlandia), tamże, p. 44 i inni.

- ograniczenia niektórych rządów w stosunku do wina ²²⁶,
- trudność ekonomiczna dla kościołów ubogich, zwłaszcza w krajach, gdzie nie produkuje się wina gronowego ²²⁷.

Racje dietetyczne odradzają używania wina, a więc i komunii pod postacią winą ²²⁸.

Przedstawiwszy różnego rodzaju argumenty i racje Ojców przeciwnych przywróceniu komunii pod dwiema postaciami, możemy poczynić pewne ogólne spostrzeżenia. Jak już zaznaczyliśmy kard. Ottaviani wyraził zdziwienie, że sprawa komunii pod obiema postaciami została przez Centralną Komisję Przygotowawczą zachowana w schemacie Konstytucji o liturgii i przedłożona Ojcom soborowym do rozpatrzenia. Stanowczą dezaprobatę wobec art. 42 tegoż schematu dostrzegliśmy w wypowiedziach przeciwników tej praktyki w czasie dyskusji soborowej. W długim szeregu niebezpieczeństw i trudności związanych, zdaniem przeciwników, z komunią pod dwiema postaciami, znalazło się kilka mniej ważnych, ale były też wśród nich poważne i istotne dla diskutowanego zagadnienia. Wydaje się, że właśnie te opinie negatywne i krytyczne miały wpływ na umiarkowanie wypowiedzi zwolenników komunii pod dwiema postaciami, jak również na ostateczne ujęcie postanowienia Soboru w tej sprawie.

Kard. Ottaviani stwierdził, że w zagadnieniu komunii nie chodzi o spóśb, który ma charakter akcydentalny, lecz o samą substancję ²²⁹. Tą substancją zaś jest obecność całego Chrystusa pod każdą z postaci eucharystycznych. Abp G. Modrego Y Casás uzasadniał swe negatywne stanowisko wobec komunii pod dwiema postaciami następująco: *Zasadą, która obowiązuje i powinna obowiązywać w porządkowaniu dyscypliny sakramentalnej i liturgicznej, jest zasada uproszczenia norm obrzędów i ceremonii. W tej kwestii mamy od wieków normę najprostszą i całkowicie jasną. Nie powinniśmy się skłaniać do jej zmiany przez wprowadzenie wyjątków i komplikacji, jak tylko dla racji, które wykazują, że tego rodzaju zmiany są rzeczywiście bardzo odpowiednie* ²³⁰.

III. POSTANOWIENIE SOBORU W SPRAWIE PRZYWRÓCENIA KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAM I

W wyniku debaty soborowej wokół artykułu 42 schematu Konstytucji o liturgii, został zebrany obszerny materiał. Należało go następnie wnikliwie przestudiować, uporządkować i na tej podstawie wnieść najbar-

²²⁶ V. Gracias (Indie), tamże, p. 13.

²²⁷ V. A. Gonzalez Y Robleto (Nikaragua), tamże, p. 231.

²²⁸ Navarri, tamże, p. 62.

²²⁹ Tamże, p. 19.

²³⁰ Tamże, p. 142.

dziej pożądane poprawki do tekstu o komunii pod dwiema postaciami. Ze względu na obszerność i szczegółowość proponowanych zmian w odniesieniu do schematu o liturgii, trzeba było w łonie Komisji liturgicznej powołać 13 Podkomisji. Każda z nich otrzymała do przepracowania i poprawienia określoną tematycznie część schematu w świetle nowego materiału. Piąta Podkomisja miała zlecone do opracowania poprawki w rozdziale drugim o Najświętszym Sakramencie, w którym znajdował się art. 42 w sprawie komunii pod dwiema postaciami. *Jako kryteria przy opracowywaniu poprawek, należało brać pod uwagę zarówno wysuniętą przez większość mówców żądania, jak i starą, dawną tradycję oraz potrzebę zdrowego umiaru przy dopuszczaniu rzeczy nowych, najnowsze dokumenty papieża w sprawie liturgii, względy duszpasterskie i ogólne kierunki rozwoju liturgii*²³¹. Stąd nowa faza soborowych prac miała szczególne znaczenie dla końcowych postanowień II Soboru Watykańskiego w sprawach liturgicznych. W tym okresie również Ojcowie soborowi poprzez liczne głosowania i ostatnie już propozycje modyfikacji bezpośrednio i decydująco wpływali na ostateczną treść i formę artykułu o komunii pod dwiema postaciami, a przede wszystkim na jego umieszczenie w Konstytucji o liturgii.

1. PRACE SOBORU NAD OSTATECZNĄ REDAKCJĄ POSTANOWIENIA W SPRAWIE KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAMI

Po zakończeniu dyskusji soborowej w kwestiach liturgicznych Sekretarz Generalny Soboru abp P. Felici w czasie 19 kongregacji generalnej (14 XI 1962) zaproponował Ojcom soborowym głosowanie nad przewodnimi kryteriami schematu *de sacra Liturgia*. Zostały one ujęte w dwóch punktach stwierdzających, że Sobór przy opracowywaniu schematu o liturgii uwzględni z roztropnością i zrozumieniem wymogi pastoralne i potrzeby wiernych, oraz że zgłoszone poprawki po zbadaniu przez Komisję Liturgiczną zostaną poddane pod głosowanie na kongregacji generalnej, zanim przystąpi się do redakcji ostatecznego tekstu²³². Wynik głosowania nad tymi kryteriami był pozytywny: 2162 — za, 46 — przeciw na 2215 głosujących²³³.

Tym samym oficjalnie został zaaprobowany kierunek dalszej fazy prac Soboru, w tym również nad zagadnieniem komunii pod dwiema postaciami.

²³¹ Jop, Prace soborowej Komisji, s. 155.

²³² ASCV-P I, v. I, p. III, p. 10.

²³³ Tamże, p. 55.

17 listopada 1962 r. na 21 kongregacji generalnej Przewodniczący Komisji Liturgicznej przedstawił relację o schemacie w ogólnych zarysach. Jeszcze raz potwierdził on, że Komisja uwzględniła wszystkie uwagi, które w czasie dyskusji soborowej zostały zaproponowane przez Ojców²³⁴.

W art. 42 schematu Konstytucji o Liturgii, stosownie do próśb dużej liczby Ojców, zaproponowano usunięcie klauzuli *sublato fidei periculo* i zastąpiono jej bardziej odpowiednią klauzulę dogmatyczną²³⁵. Nowa propozycja stwierdzała, że na komunię pod dwiema postaciami można pozwolić przy zachowaniu ustalonych przez Sobór Trydencki zasad dogmatycznych. Uwzględniając liczne postulaty poszerzenia okoliczności upoważniających do udzielania komunii pod dwiema postaciami, podano więcej konkretnych przykładów. Ten fragment tekstu otrzymał następujące brzmienie: *np. wyświęconym we Mszy ich święceń, profesom we Mszy ich zakonnej profesji, nowo ochrzczonym (dorostłym) we Mszy, która następuje po chrzcie*²³⁶. Dodano więc do zachowanego wypadku Mszy święceń dwa nowe przykłady możliwości udzielania komunii pod obiema postaciami, zgodnie z licznymi postulatami, i to tak, aby tekst zawierał jeden przykład dla kapłanów, jeden dla osób zakonnych oraz jeden dla świeckich. Dla tych ostatnich wybrano wypadek przyjmowania chrztu przez dorosłych, gdyż przykład Mszy nowożeńców był uznany przez niektórych Ojców za mniej stosowny. Wyliczenie jednak nie jest taksatywne lecz przykładowe.

Trzeba zaznaczyć, że poza modyfikacjami dotyczącymi treści sformułowania w sprawie komunii pod dwiema postaciami, zmieniono też nieco jego formę i kontekst. Dla łatwiejszego uchwycenia tych różnic treściowo-formalnych przytaczamy równocześnie tekst omawianego artykułu w ujęciu schematu przedsoborowego i w wersji poprawionej po dyskusji.

Schemat przedsoborowy²³⁷:

Art. 42. Na Komunię pod dwiema postaciami można pozwolić po usunięciu niebezpieczeństwa dla wiary, w pewnych wypadkach przez Stolicę Świętą ściśle określonych, jak np. we Mszy Święceń, według uznania biskupów, tak duchownym i zakonnikom, jak i świeckim.

Schemat poprawiony²³⁸:

Art. 55. Na komunię pod dwiema postaciami można pozwolić przy zachowaniu ustalonych przez Sobór Trydencki zasad dogmatycznych, w wypadkach, które określi Stolica Apostolska, według uznania biskupów, tak duchownym i zakonnikom jak i świeckim, np. święconym we Mszy ich święceń,

²³⁴ Tamże, p. 116.

²³⁵ 11 — Pag. 176, line 9, loco verborum: *sublato fidei periculo*, legatur: *firmis principiiis dogmaticis a Concilio Tridentino statutis*, ASCV-P I, v. II, p. 281.

²³⁶ ASCV-P II, v. II, p. II, p. 303—305.

²³⁷ ASCV-P I, v. I, p. I, p. 280.

²³⁸ Schema Constitutionis de sacra Liturgia, ASCV-P II, v. II, p. II, p. 285.

profesom we Mszy ich zakonnej profesji, nowoochrzczoneym we Mszy, która następuje po ich chrzcie.

Należy zaznaczyć, że poprawiony tekst o komunii pod postaciami chleba i wina, po przepracowaniu w V Podkomisji, został umieszczony w drugiej części artykułu 55. Pierwsza jego część zawiera zalecenie, by po komunii kapłana wierni przyjmowali Ciało Pańskie konsekrowane w tej samej Ofierze, co ma sprzyjać również doskonalszemu uczestnictwu we Mszy św.²³⁹.

Poprawka z numerem 11 dotycząca komunii pod dwiema postaciami, a ściśle wymogu doktrynalnego z klauzulą *firmis principiis dogmaticis a Concilio Tridentino statutis*, została poddana głosowaniu na auli soborowej i zaaprobowana 9 X 1963 r. na 44 kongregacji generalnej. Wyniki głosowania były następujące:²⁴⁰

obecni Ojcowie	— 2236
za	— 2131
przeciw	— 96
głosy nieważne	— 9

W czasie 47 kongregacji generalnej 14 października 1963 r. odbyło się głosowanie nad całym drugim rozdziałem schematu Konstytucji o liturgii po uprzednim przyjęciu proponowanych poprawek. Wcześniej Sekretarz Generalny Soboru przypomniał regulaminowe zasady głosowania. Dopuszczały one bowiem trzy możliwości określenia swego głosu: za (*placet*), przeciw (*non placet*) i za z zastrzeżeniem (*placet iuxta modum*)²⁴¹. Głosowanie to dało następujące wyniki:

obecni Ojcowie	— 2242
wymagana większość	— 1495
za	— 1417
przeciw	— 36
za z zastrzeżeniem	— 781
głosy nieważne	— 8

Zatem rozdział drugi nie uzyskał wymaganej większości głosów i nie został zaaprobowany, mimo że poszczególne poprawki do niego w głosowaniach zostały przyjęte. Taki stan rzeczy został spowodowany innym sposobem głosowania niż przy poprawkach²⁴². Wielu Ojców soborowych skorzystało z formy głosu *placet iuxta modum* i zgłosiło jeszcze pewne zastrzeżenia co do poszczególnych artykułów drugiego rozdziału schematu.

²³⁹ Tamże.

²⁴⁰ Tamże, p. 384.

²⁴¹ Tamże, p. 492.

²⁴² Jop, Prace soborowej Komisji, s. 157 n.

Na ogólną liczbę 781 zastrzeżeń (modi) zgłoszonych do całości drugiego rozdziału schematu ²⁴³, 105 dotyczyło artykułu 55 mówiącego o komunii pod dwiema postaciami ²⁴⁴. 18 grudnia 1963 r. kard. J. Lercaro przedstawił ogólną relację Komisji Liturgicznej co do przedłożonych przez Ojców zastrzeżeń ²⁴⁵. Zaś w czasie 71 kongregacji generalnej (20 XI 1963) bp J. Enciso Viano oświadczył, że Komisja Liturgiczna po rozpatrzeniu złożonych zastrzeżeń nie widzi konieczności zmiany tekstu artykułu 55. W szczegółowej relacji dał odpowiedź na rozważone przez Komisję zastrzeżenia Ojców soborowych ²⁴⁶. Przedstawił je w 15 punktach tematycznych podając jednocześnie liczbę Ojców zgłaszających dane zastrzeżenia ²⁴⁷. Zwróćmy uwagę tylko na niektóre, bardziej istotne i przez większą liczbę Ojców przytoczone zastrzeżenia. W tej grupie głosów odnotowano jeszcze 22 głosy przeciwne przywróceniu komunii pod dwiema postaciami. Pięciu Ojców zgłosiło zastrzeżenie, by wypadek profesji zakonnej ograniczyć tylko do profesji wieczystej.

Kilku Ojców soborowych zaproponowało inne ujęcie sformułowania według uznania biskupów (*de iudicio Episcoporum*) podając trzy inne rozwiązania:

a. według uznania biskupów terytorialnych	(1 Ojciec)
b. według uznania Konferencji Biskupów	(1 Ojciec)
c. według uznania Ordynariuszów	(3 Ojców).

Aż 38 Ojców domagało się wskazania w artykule wypadku jubileuszów, tak profesji zakonnej jak i małżeństwa, a 2 głosy postulowały komunię pod dwiema postaciami dla wszystkich wiernych we Mszy Wierzy Pańskiej w Wielki Czwartek. Ponadto 120 Ojców soborowych proponowało, by po słowach *we Mszy następującej po chrzcie*, dodać: *także nowożeńcom we Mszy zawierania małżeństwa* i tylko tę propozycję uznają Ojcowie za zasługującą na szczególne rozważenie ²⁴⁸.

Przewodniczący Podkomisji odpowiadając na zgłoszone zastrzeżenia, uzasadniał zbędność wnoszenia nowych poprawek do tekstu art. 55 zarówno związanym jego sformułowaniem, jak i przykładowym wyliczeniem okoliczności możliwości komunikowania pod dwiema postaciami oraz tym, że postanowienie to nie ma charakteru ściśle obowiązującej, wszystkich i wszędzie normy, tym bardziej, że przyznaje ono dużą rolę w kierowaniu tą praktyką biskupom. Późniejsze trudności i niejasności, stwierdził

²⁴³ Tamże.

²⁴⁴ ASCV-P II, v. II, p. V, p. 580; por. E. J. Lengeling, *Die Kommunion unter beiden Gestalten*, w: *Reihe lebendiger Gottesdienst. Die Konstitution des zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige liturgie*. Münster 1964, H. 5—6, s. 123; H. Schmidt, *La Constitution de la Sainte Liturgie*, Paris 1966, s. 104 n.

²⁴⁵ ASCV-P II, v. II, p. V, p. 406.

²⁴⁶ Tamże, p. II, p. 576.

²⁴⁷ Tamże, p. V, p. 588—594.

²⁴⁸ Jungmann, *Einleitung*, s. 58.

bp Viano, zostaną zlecone specjalnej posoborowej komisji. Z tych względów zaproponował on, by tekst art. 55 w tej materii pozostał nietknięty²⁴⁹.

Sekretarz Generalny Soboru na 71 kongregacji generalnej zaproponował głosowanie nad ogólnym pytaniem: *Czy odpowiada Ojcom cały rozdział II „De sacra Liturgica?”*²⁵⁰. Głosowano tym razem formułą *placet* lub *non placet*. Jeszcze podczas tej samej kongregacji generalnej, 20 listopada 1963 r. Sekretarz Generalny ogłosił wynik głosowania²⁵¹:

obecnych Ojców	— 2152
za	— 2112
przeciw	— 40

Zatem rozdział drugi schematu Konstytucji o liturgii, a tym samym art. 55 został zaaprobowany przez Ojców soborowych. Oznaczało to, że tekst o komunii pod dwiema postaciami przedstawiony Soborowi, po uwzględnieniu uznanych za najbardziej odpowiednie postulaty w soborowej dyskusji, a następnie ponownie rozpatrzony w świetle zastrzeżeń wniesionych w głosowaniu, nie uległ już zmianie i został przyjęty za ostateczny przy redakcji Konstytucji o liturgii.

W ten sposób zakończyła się robocza faza Soboru Watykańskiego II nad zagadnieniem przywrócenia komunii pod dwiema postaciami²⁵². W okresie tym zaznaczały się dwa zasadnicze problemy, wokół których przebiegały prace przygotowawcze jak i dyskusja soborowa. Pierwszą kwestią była sama stosowność przywrócenia praktyki komunii pod postaciami chleba i wina. Drugi istotny moment w okresie debaty soborowej, stanowi zakres możliwości i odpowiednich uwarunkowań dogmatyczno-prawnych dotyczących ewentualnego wprowadzenia komunii pod dwiema postaciami.

2. SOBOROWE POSTANOWIENIE O KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAM I

W trzy tygodnie po przyjęciu przez Ojców drugiego rozdziału schematu o liturgii, 4 grudnia 1963 r. Sobór Powszechny zebrał się na trzecią sesję publiczną w obecności Ojca św. Pawła VI²⁵³. Po zakończeniu wstępnych ceremonii liturgicznych w auli soborowej, zabrał głos Sekretarz Generalny Soboru abp P. Felici. Odczytał on tekst Konstytucji o liturgii, po czym postawił pytanie Ojcom soborowym, czy zgadzają się na przeczytany tekst Konstytucji²⁵⁴.

Odpowiedź na to pytanie została dana w głosowaniu według formuły:

²⁴⁹ ASCV-P II, v. II, p. V, p. 594.

²⁵⁰ Tamże, p. 621.

²⁵¹ Tamże, p. 631.

²⁵² Por. B. Kloppenburg, A Comunhao sob as duas espécies, *Rivista Ecclesiastica Brasileira* 25 (1965) f. 2, s. 272—279.

²⁵³ ASCV-P II, v. II, p. VI, p. 407.

²⁵⁴ Tamże.

placet i *non placet*. Po obliczeniu głosów Sekretarz Generalny oznajmił Ojcu św. i Ojcom soborowym, że za Konstytucją o liturgii głosowało 2147 Ojców, zaś przeciw tylko 4, na 2151 głosujących²⁵⁵. Następnie papież Paweł VI przyjętą przez Sobór Konstytucję o świętej Liturgii aprobował i jako soborowe postanowienie nakazał promulgować²⁵⁶.

Bezpośrednio po aprobacie Ojca św. Sekretarz Generalny Soboru ogłosił następujący Dekret: *Ojciec Święty postanowił, że zatwierdzona właśnie Konstytucja o Liturgii świętej wejdzie w życie 16 lutego 1964 roku od pierwszej niedzieli Wielkiego Postu. W ciągu tego czasu Ojciec św. zarządzi, kiedy i w jaki sposób postanowienia nowej Konstytucji będą wprowadzone w życie. Przed tym terminem nikomu nie wolno nowych uchwał własną powagą wprowadzać w życie*²⁵⁷.

Wraz z uchwaleniem przez Sobór Powszechny Watykański II pierwszego dokumentu, tzn. Konstytucji o liturgii²⁵⁸, wprowadzone zostało w Obrządku łacińskim postanowienie o powrocie do praktyki komunii pod dwiema postaciami (nr 55). Stanowiło ono rezultat przedsoborowych i soborowych opinii, tendencji i postulatów, które ulegały stopniowej ewolucji.

Przeprowadzając analizę treści i formy tekstu soborowego postanowienia o komunii pod dwiema postaciami, szczególną uwagę zwrócimy na zawarte w nim elementy prawne²⁵⁹.

Podobnie jak w ostatnim schemacie, tak i w uchwalonej Konstytucji o liturgii, postanowienie o przywróceniu komunii pod postaciami chleba i wina stanowi drugą część numeru 55 i jest poprzedzone zaleceniem przyjmowania przez wiernych Ciała Chrystusa konsekrowanego w czasie Mszy św., w której komunikują. Interesuje nas tu tylko druga część dotycząca komunii pod dwiema postaciami.

Drugi Sobór Watykański w Konstytucji *Sacrosanctum Concilium* w numerze 55 postanowił:

*Communio sub utraque specie, firmis principiis dogmaticis a Concilio Tridentino statutis, in casibus ab Apostolica Sede definiendis, tum clericis et religiosis, tum laicis concedi potest, de iudicio Episcoporum, veluti ordinatis in Missa sacrae suae ordinationis, professis in Missa religiosae suae professionis, neophytis in Missa quae Baptismum subsequitur*²⁶⁰.

Przy zachowaniu ustalonych przez Sobór Trydencki zasad dogmatycznych, w wypadkach, które określi Stolica Apostolska, biskup może pozwo-

²⁵⁵ *Beatissime Pater, constitutio de sacra Liturgia, modo suffragiis Patrum subiecta, placuit 2147 Patribus, 4 dissentientibus, ASCV-P II, v. II, p. VI, p. 407.*

²⁵⁶ Tamże.

²⁵⁷ Tamże, p. 408; por. Jop, Prace soborowej Komisji, s. 148.

²⁵⁸ AAS 56 (1964) 97—144.

²⁵⁹ Zob. La Costituzione sulla sacra Liturgia, Espisizione e commento, p. III, Torino-Leuman 1967, s. 539—544.

²⁶⁰ AAS 54 (1964) 97—144.

lić na komunię świętą pod obiema postaciami, tak duchowieństwu diecezjalnemu i osobom zakonnym, jak i świeckim, na przykład tym, którzy w danej Mszy otrzymali święcenia lub złożyli śluby zakonne, czy nowo-ochrzczonym w Mszy, następującej po ich ochrzczeniu ²⁶¹.

Z tekstu wynika, że Sobór Watykański II nie wprowadził lecz dopuścił możliwość komunii pod dwiema postaciami w Obrządku łacińskim. *Communio sub utraque specie ... concedi potest* — Na komunię pod obiema postaciami ... można pozwolić. Postanowienie Soboru w tej sprawie nie ma charakteru normatywnego zobowiązania do wprowadzenia tej praktyki w życie, lecz jest dopuszczeniem możliwości korzystania z niej. W numerze 55 Konstytucji o liturgii Kościoł zezwolił na komunikowanie pod postaciami chleba i wina. Jest to nawiązanie do dawniej powszechnej praktyki, która z czasem zanikła ²⁶².

W minionych wiekach komunია pod dwiema postaciami była jedną z różnic doktrynalno-dyscyplinarnych dzielących chrześcijan odłączonych od Kościoła katolickiego. Stąd fakt ten stanowił pewne niebezpieczeństwo dla wiary pozostających w Kościele łacińskim. Dlatego Sobór Trydencki nie potępiając samej praktyki komunii pod obiema postaciami, określił jasno dogmatyczne zasady w tej sprawie. Bezpośrednim powodem wydania tych orzeczeń były liczne zarzuty stawiane przez zrywających jedność z Kościołem. Również dla tych *śluszných i poważnych przyczyn* Sobór Trydencki zdecydował o formalnym przejściu w Kościele łacińskim na praktykę komunii tylko pod postacią chleba.

Sobór Watykański II dopuścił z kolei możliwość komunii pod dwiema postaciami. W związku z tym, jak wskazywano w dyskusji soborowej, istniała i istnieje pewna obawa niebezpieczeństwa czy zagrożenia dla wiary. Z tej racji przywróconej praktyce komunii pod dwiema postaciami Sobór dał właściwą podstawę doktrynalną.

Pierwotnie proponowaną klauzulę dogmatyczną, zbyt drażliwą i rygorystyczną (*po usunięciu niebezpieczeństwa dla wiary*), w Konstytucji o liturgii, na życzenie siedmiu Ojców, zastąpiono pozytywnym stwierdzeniem natury doktrynalnej. Sobór stwierdził, że na komunię pod postaciami chleba i wina można pozwolić przy zachowaniu ustalonych przez Sobór Trydencki zasad dogmatycznych ²⁶³.

Zatem możliwość korzystania z praktyki komunii pod dwiema postaciami została dopuszczona w Konstytucji o liturgii przy zachowaniu trydenckiej nauki w tej materii ²⁶⁴. Zachowanie jej — w świetle dyskusji

²⁶¹ Tłum. urzędowe: Sobór Watykański II, s. 54.

²⁶² Amon, art. cyt., s. 356—359; Th. Schnitzler, De Communionem et de Communionem sub utraque specie (art. 55 — Commentarium), *Ephemerides Liturgicae* 78 (1964) f. 3—4, p. 295 n.

²⁶³ Por. Lengeling, *Die Kommunion*, s. 122; Amon, art. cyt., s. 340.

²⁶⁴ Por. Schnitzler, art. cyt., s. 295 n.

soborowej — wymaga takiego przygotowania wiernych komunikujących, aby nie mieli żadnych wątpliwości czy niepokoju, tak co do wartości zbawczej dwu różnych praktyk komunii, jak i ich legalności w Obrządku łacińskim. Aby ten wymóg od strony dogmatycznej był spełniony wierni powinni wiedzieć i wierzyć, że:

- komunikowanie pod dwiema postaciami nie jest obowiązkiem z prawa Bożego,
- komunია pod jedną postacią wystarcza do zbawienia,
- pod samą postacią chleba przyjmuje się w pełni całego Chrystusa,
- komunikujący pod jedną postacią także otrzymuje wszystkie łaski potrzebne do zbawienia.

Ponadto wierni powinni być przekonani, że zmiana praktyki komunii nie świadczy, iż Kościół przedtem był w błędzie, lecz opiera się na właściwej Kościołowi kompetencji i jest podyktowana słusznymi i poważnymi przyczynami.

Omawiana klauzula powinna się stać zatem przedmiotem nauczania, poprzedzającego dopuszczanie do komunikowania pod postaciami chleba i wina. Wniosek taki można wyprowadzić z treści powyższego uwarunkowania jak i z aktualnie niedostatecznego uświadomienia doktrynalnego w tej materii oraz z konieczności przełamania pewnych oporów psychicznych. Wynika stąd przeto konieczność stosownej katechezy przygotowującej wiernych do w pełni korzystnego i świadomego uczestnictwa w praktyce komunii Ciała i Krwi Chrystusa ²⁶⁵.

W związku z treścią powyższej klauzuli, nasuwa się również pewna analogia między następnym warunkiem postawionym w numerze 55, a decyzją Soboru Trydenckiego. Sobór ten nie odrzucił definitywnie możliwości dopuszczenia komunii pod dwiema postaciami, pozostawiając na przyszłość odnośną decyzję papieżowi ²⁶⁶. Ostatni zaś Sobór mówiąc, że wypadki stosowne do udzielania komunii pod postaciami chleba i wina określi Stolica Apostolska (*in casibus ab Apostolica Sede definendis*), w pewnej mierze nawiązuje do postanowienia trydenckiego. Jednak sytuacja prawna jest zasadniczo inna niż po Soborze Trydenckim, bowiem ostatni Sobór nie odesłał sprawy do papieża jak Sobór Trydencki, lecz postanowił przywrócić komunię kielicha i to postanowienie stało się obowiązującym prawem kościelnym z chwilą potwierdzenia przez papieża ²⁶⁷.

²⁶⁵ Pisarzak, art. cyt., s. 493.

²⁶⁶ Sesja XXII, Decretum super petitione concessionis calicis, can. 11 (DS 1760); Pius XII, enc. *Mediator Dei* z 20 XI 1947 r.: *Ponieważ jedynie Najwyższemu Pasterzowi przysługuje prawo uznawania i ustanawiania zwyczajów dotyczących kultu Bożego oraz wprowadzania i zatwierdzania nowych obrzędów, On jeden może je zmieniać, gdy uzna to za potrzebne*, AAS 39(1947) 521—650; por. F. Greniuk, *Prawo-dawstwo liturgiczne*, w *Liturgika ogólna*, Lublin 1973, s. 253—256.

²⁶⁷ Por. Amon, art. cyt., s. 352.

Skoro postanowienie Soboru Watykańskiego II mówi o *określonych wypadkach*, oznacza to, że komunია pod jedną tylko postacią pozostaje nadal praktyką preferowaną i zwyczajną²⁶⁸. Stolica Apostolska mając na względzie korzyść chrześcijan i ich zbawienie, o czym mówił dekret trydencki, czyli dobro duchowe wiernych, roztropnie powinna wskazać najbardziej odpowiednie okoliczności, w których mogliby oni komunikować pod dwiema postaciami. Można przeto zapytać, jakimi racjami kierował się Sobór Watykański II zlecając określenie poszczególnych wypadków Stolicy Apostolskiej. Śledząc dyskusję soborową mogliśmy dostrzec prawie zgodną wolę Ojców, by decyzję w tej sprawie pozostawić Stolicy Apostolskiej. Wydaje się, że źródłem i jakby wyjaśnieniem takiej właśnie tendencji były obawy przed różnego rodzaju trudnościami pastoralnymi, a może też różnorodnością praktyki. Należy również pamiętać, że przywrócona praktyka komunii pod dwiema postaciami stanowi w Obrządku łacińskim zasadniczą nowość liturgiczną dla ludzi współczesnych. Stąd słuszniesz i rozropniejszą wydała się Ojcom soborowym droga stopniowego wprowadzania czy raczej przywracania pierwotnego zwyczaju w Kościele. Zastrzeżenie decyzji Stolicy Apostolskiej w tej sprawie gwarantowało z jednej strony pewien umiar i stopniowe wprowadzanie komunii pod dwiema postaciami w liturgiczną praktykę Kościoła, z drugiej — niemniej ważną i potrzebną jednolitość tej praktyki w Kościele katolickim. W dyskusji soborowej mocno podkreślano, że Stolica Apostolska powinna się w tej sprawie konsultować i liczyć ze zdaniem odpowiednich krajowych czy regionalnych Konferencji biskupów. Takie postępowanie z kolei orientowałoby Stolicę Świętą co do stosowności czy konieczności umieszczenia w wykazie poszczególnych wypadków dopuszczających możliwość przyjmowania komunii pod dwiema postaciami²⁶⁹.

Komunii pod dwiema postaciami można udzielać w *określonych wypadkach*. Z kontekstu, w jakim go użyto tego słowa w numerze 55 wynika, że chodzi tu o okoliczności czy ważniejsze wydarzenia w życiu wiernych wiążące się z sakramentami i liturgią Kościoła. Sobór wymienia tylko przykładowo (wskazuje na to użyte słowo: *veluti*) trzy tego rodzaju wypadki, a mianowicie: Msze święceń, profesji zakonnej i chrztu dorosłych. Są to tylko konkretne sytuacje, które stanowią okazję do skorzystania z komunii pod postaciami chleba i wina²⁷⁰. Wyjaśnienia wymaga kwestia, kto z wiernych jest w wymienionych sytuacjach uprawniony do przyjmowania komunii pod dwiema postaciami. Postanowienie Soboru obejmuje tylko te osoby, których dotyczy dany obrzęd liturgiczny. I tak: we

²⁶⁸ Vandenbroucke, art. cyt., s. 464.

²⁶⁹ Por. Fiala, art. cyt., s. 223.

²⁷⁰ Jounel, dz. cyt., s. 71 n.

Mszy święceń tylko przyjmujących święcenia, we Mszy profesji zakonnej — składających profesję i we Mszy następującej po chrzcie tylko nowo ochrzczonych. A zatem krąg osób dopuszczonych do komunikowania pod dwiema postaciami został bardzo zawężony, chociaż to przykładowe wyliczenie zostało poprzedzone ogólniejszym stwierdzeniem, że na komunię pod dwiema postaciami można pozwolić *tak duchowieństwu diecezjalnemu i osobom zakonnym, jak i świeckim*. Jednakże ograniczono możliwość korzystania z tej praktyki komunii do typowych obrzędów liturgicznych i jednocześnie do osób bezpośrednio w nich zaangażowanych. Wśród uczestniczących jednak w danej ceremonii, poza wyżej wspomnianymi, mogą być również inne osoby, czy to duchowne, zakonne czy świeckie, szczególnie bliskie tym pierwszym i w dużym stopniu zaangażowane w dokonujący się obrzęd liturgiczny. Dla tych racji nie tylko poszczególne wypadki, ale również i krąg osób korzystających wtedy z możliwości komunii kielicha należałoby poszerzyć²⁷¹. Fakt, że numer 55 Konstytucji o liturgii dawał wyliczenie przykładowe a nie taksatywne, pozwalał żywić nadzieję, że późniejsze decyzje Stolicy Apostolskiej zadośćuczynią wymaganiom wyżej wspomnianych okoliczności w szerszym zakresie i tak rzeczywiście się stało.

Ważną klauzulą natury prawnej jest pozostawienie przez Sobór konkretnej decyzji w sprawie korzystania z komunii pod dwiema postaciami *uznaniu biskupa (de iudicio Episcoporum)*. Zatem w myśl numeru 55 praktyka komunii kielicha została uzależniona od decyzji Stolicy Apostolskiej i biskupa, dwóch podmiotów władzy. Stolica Apostolska ma wyłączną kompetencję do określania listy okoliczności, w których można z tej praktyki korzystać. Przyznana zaś biskupom kompetencja posiada węższy zakres i dotyczy skorzystania z komunii pod dwiema postaciami w sytuacji określonej przez Stolicę Apostolską. Użyty w postanowieniu Soboru niejednoznaczny termin *biskup* nie pozwala na dokładne określenie, kto jest właściwie kompetentny. Na niejasność tę zwracali uwagę Ojcowie soborowi w swych zastrzeżeniach (*modi*) podczas głosowania nad tym punktem schematu Konstytucji o liturgii²⁷². Proponowali oni, aby w miejsce zbyt ogólnego terminu *biskup*, użyć bardziej jednoznacznych wyrażeń, jak: *biskup terytorialny*, *Konferencja biskupów* lub *ordynariusz*. Należy zaznaczyć, że z odpowiedzi referującego to zastrzeżenie bpa Viana wynika, że Komisja Liturgiczna pod pojęciem *biskupa* rozumiała *biskupa terytorialnego*²⁷³. Niejasność mimo wszystko pozostała

²⁷¹ Vandenbroucke, art. cyt., s. 469; Schnitzler, dz. cyt., s. 296.

²⁷² *...loco verborum de iudicio Episcoporum dicatur: a) de iudicio Episcoporum territorii, b) de iudicio Conferentiae Episcopalis, c) de iudicio Ordinariorum*, ASCV-P II, v. II, p. V, p. 589.

²⁷³ *Cum agatur de casibus ab Apostolica Sede definiendis, videtur sufficere iudicium Episcopi pro suo territorio.*, tamże.

nadal, gdyż bywają sytuacje, kiedy władzę terytorialną ma nie biskup, np. wikariusz kapitulny bez sakry. Stąd najbardziej odpowiednim terminem byłby termin *ordynariusz* w rozumieniu kan. 198 Kodeksu Prawa Kanonicznego²⁷⁴.

Wskażmy jeszcze na racje, jakimi kierował się Sobór stawiając to drugie ograniczenie uzależniające korzystanie z przywróconej praktyki komunii od zgody miejscowego biskupa. Konstytucja o liturgii w zasadach ogólnych w numerze 22 § 1 stwierdza: *Prawo kierowania sprawami liturgii należy wyłącznie do władzy kościelnej. Przysługuje ono Stolicy Apostolskiej oraz, zgodnie z prawem, biskupowi*²⁷⁵.

Biskupowi więc wyposażonemu we władzę w sprawach liturgicznych została pozostawiona decyzja, czy w danych okolicznościach określone osoby mogą przyjmować komunię pod dwiema postaciami. W ten sposób uznaje się, że miejscowy biskup ma najlepsze rozeznanie co do stopnia uświadomienia doktrynalnego oraz co do potrzeb religijnych wiernych na swoim terytorium. Przed wydaniem pozwolenia na komunię pod dwiema postaciami, w konkretnym wypadku, biskup powinien upewnić się uprzednio: 1) czy zasady doktrynalne nauki o komunii są wiernym dostatecznie znane, 2) czy nie będzie niebezpieczeństwa nieuszanowania eucharystycznych postaci i 3) czy dany wypadek znajduje się w wykazie ustalonym przez Stolicę Apostolską. Z tego wynika, że *uznanie biskupa* ma zabezpieczyć dobro sakramentu i rzeczywistą potrzebę wiernych.

Po prawie VII-wiekowej przerwie komunია pod postaciami chleba i wina została na mocy postanowienia Soboru Watykańskiego II ponownie uznana za dozwoloną w Kościele łacińskim. Chociaż pozwolenie na komunię pod dwiema postaciami ma charakter ograniczony i fakultatywny, to jednak posiada duże znaczenie w Kościele i stanowi podstawę do ponownego wprowadzenia w życie dawniej powszechnej praktyki przyjmowania komunii. Opracowania szczegółowe zasad wprowadzenia w życie tej praktyki Sobór pozostawił Stolicy Apostolskiej.

IV. KOMUNIA POD DWIEMA POSTACIAM I W ŚWIETLE POSOBOROWYCH DOKUMENTÓW PRAWNO-LITURGICZNYCH

Już w czasie dyskusji nad zagadnieniami liturgicznymi w Komisji Centralnej w okresie przygotowawczym do Soboru, kard. Larraona pre-

²⁷⁴ Uściślenie pojęcia nastąpiło przez: *Decretum de editione typica altera Missalis Romani Cum Missale Romanum* (27 III 1975 r.): *Variationes Missales Romani*; n. 242. *Loco De iudicio Episcopi*, habetur: *De iudicio Ordinarii, Notitiae* v. II(1975) 111—112, s. 304.

²⁷⁵ Por. Greniuk, dz. cyt., s. 257—260; St. Wójtowicz, *Kompetencje biskupa w prawodawstwie liturgicznym* (maszynopis Archiwum KUL), Lublin 1957, s. 30—33.

zentując schemat o liturgii stwierdził, że projekt ma charakter ogólny, zaś pozostałe sprawy bardziej szczegółowe zostaną odesłane do odpowiednich komisji posoborowych, papieskich i regionalnych²⁷⁶. Do tej propozycji nawiązał też wówczas w swej wypowiedzi A. Sépinski (Generał OFM) podkreślając, że taka komisja pod przewodnictwem Kongregacji Obrzędów bardziej sumiennie będzie mogła rozważyć wszystkie zgłoszone sugestie i propozycje²⁷⁷. Również pod koniec soborowej debaty na 71 kongregacji generalnej (20 XI 1963) bp J. Enciso Viano zapewniał Ojców, że pozostałe formalne i praktyczne sprawy zostaną zlecone specjalnej posoborowej komisji²⁷⁸.

Soborowa Konstytucja o Liturgii w numerze 55 postanowiła, że można pozwolić na komunię pod dwiema postaciami *w wypadkach, które określi Stolica Apostolska*. Zatem Stolica Apostolska musiała podjąć działania zmierzające do opracowania i opublikowania takiego katalogu wypadków stosownych do udzielania komunii pod postacią chleba i wina. Papież Paweł VI w Dekrecie na uroczystej sesji Soboru 4 XII 1963 r. postanowił, że Konstytucja o liturgii wejdzie w życie 16 II 1964 r. W ciągu tego czasu papież miał określić czas i sposób, w jaki postanowienia nowej Konstytucji będą wprowadzone w życie²⁷⁹.

Z polecenia Ojca świętego wykonaniem postanowienia Konstytucji o Liturgii świętej w sprawie komunii pod dwiema postaciami zajęła się powołana 4 marca 1964 r. przez Pawła VI Posoborowa Rada Liturgiczna²⁸⁰. Wprowadzenia obrzędu komunii pod postaciami chleba i wina w życie Kościoła dokonano w kilku etapach publikując w tym celu specjalne lub ogólne dokumenty. Są nimi:

- *Obrzęd udzielania komunii pod dwiema postaciami*²⁸¹ ogłoszony 7 marca 1965 r. *Dekretem ogólnym promulgującym obrzęd koncelebry i komunii świętej pod dwiema postaciami*, który zaczął obowiązywać od Wielkiego Czwartku 15 IV 1965 r.²⁸²,
- Instrukcja Świętej Kongregacji Obrzędów o kulcie Tajemnicy Eucharystycznej z 25 V 1967 r.²⁸³,

²⁷⁶ ADCV-SP, v. II, p. III, p. 112.

²⁷⁷ Tamże, p. 144.

²⁷⁸ ASCV-P II, v. II, p. V, p. 594.

²⁷⁹ ASCV-P II, v. II, p. VI, p. 408.

²⁸⁰ T. Pawluk, *Odnowa Mszy św. w świetle soborowej reformy liturgicznej*, *Studia Warmińskie* 4(1967) 439; Czerwik, art. cyt., s. 330; V. Fiala, *Die Kelchkommunion, Erbe und Auftrag* 40(1964) H. 3, s. 223.

²⁸¹ *Ritus servandus in distribuenda communione sub utraque specie*. Typis. Pol. Vat. 1965.

²⁸² *Decretum generale ritus concelebrationis et communionis sub utraque specie promulgantur*. AAS 57(1965) 410—412.

²⁸³ *Instructio de cultu Mysterii eucharistici. Eucharisticum Mysterium*. AAS 59(1967) 539—573.

- Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego (1969) ²⁸⁴,
- Instrukcja dotycząca sposobu udzielania komunii św. ²⁸⁵,
- Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego (1970) ²⁸⁶,
- Instrukcja Kongregacji dla spraw Kultu Bożego poszerzająca możliwość udzielania komunii pod dwiema postaciami (29 VI 1970) ²⁸⁷,
- Trzecia instrukcja wykonawcza do Konstytucji o Liturgii (5 września 1970) ²⁸⁸,
- Zmiany jakie należy uwzględnić we Wprowadzeniu Ogólnym do Mszału Rzymskiego (23 grudnia 1972) ²⁸⁹,
- Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego (tekst jednolity) ²⁹⁰.

Powyższe dokumenty stanowiły normy wykonawcze do ogólnego za-
lecenia Konstytucji o liturgii w numerze 55 ²⁹¹. Nie wdając się w spra-
wy o charakterze liturgiczno-praktycznym, przedstawimy zasady teolo-
giczno-kanoniczne wniesione przez poszczególne dokumenty, czyli doktry-
nę oraz formowanie katalogu wypadków, w których można zezwolić na
komunię pod obiema postaciami.

1. DOKTRYNALNE UZASADNIENIE I UWARUNKOWANIA PRAKTYKI KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAMİ

Stolica Apostolska zlecając opracowanie obrzędu komunii pod dwie-
ma postaciami Posoborowej Radzie Liturgicznej spełniała wolę Soboru
Watykańskiego II, wyrażoną w treści numeru 55 Konstytucji o Liturgii.
Rada ta przy współpracy Kongregacji Obrzędów opracowała *Obrzęd
udzielania komunii pod dwiema postaciami*. Został on przygotowany na
podstawie licznych eksperymentów liturgicznych dokonanych w różnych
częściach świata. W związku z tymi eksperymentami napłynęły do Se-

²⁸⁴ Institutio Generalis Missalis Romani. Ordo Missae — editio typica 1969,
s. 13—76.

²⁸⁵ Instructio de modo Sanctam Communionem ministrandi. *Memoriale Domini*,
29 V 1969 r. AAS 61(1969) 541—545.

²⁸⁶ Institutio Generalis Missalis Romani. Missale Romanum, editio typica 1970,
s. 19—92.

²⁸⁷ Instructio de ampliore facultate sacrae communionis sub utraque specie
ministrandae. *Sacramentali Communione*. AAS 62(1970) 664—667.

²⁸⁸ Sacra Congregatio pro Cultu Divino. Instructio tertia ad Constitutionem de
Sacra Liturgia recte exsequendam, *Liturgicae instaurationes*, AAS 62(1970) 692—704.

²⁸⁹ Variationes in Institutionem Generalem Missalis Romani inducendae, *Noti-
tiae* II(1975) 111—112, s. 304.

²⁹⁰ Institutio Generalis Missalis Romani (Missale Romanum editio typica 1970,
s. 19—92 i zmiany dokonane przez Kongregację dla spraw Kultu Bożego z 23 XII
1972 r.

²⁹¹ Treść tych dokumentów, również w przekładzie na język polski, opubliko-
wał E. Szafrowski w serii *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*, t. 1—8, Warszawa
1969—1977 (skrót PPK).

kretariatu Rady sprawozdania, uwagi i życzenia, które zostały zbadane, opracowane i ujęte w projekt obrzędu komunii pod dwiema postaciami. Następnie Rada przekazała dokument papieżowi do zatwierdzenia, który po konsultacji z samą Radą jak i z Kongregacją Obrzędów zatwierdził go i *poleciał ogłosić i pilnie przez wszystkich zachowywać od Wielkiego Czwartku 1965 r.*

Dekret promulgacyjny wskazuje na główny cel, jakim kieruje się Kościół wprowadzając tę innowację liturgiczną, a mianowicie ma ona lepiej ujawnić i rozdzielać *należycie usposobionym niewyczerpane bogactwa Chrystusowe i aby tą drogą łatwiej przenikały duszę i życie wiernych.*

Osiągnięcie tego zasadniczego celu jest możliwe między innymi przez udzielenie wiernym komunii pod dwiema postaciami, przede wszystkim ze względu na jej pełniejszą formę z racji znaku sakramentalnego.

W komunii pod obiema postaciami *pełniej jaśniejże znak uczt eucharystycznej (quo signum eucharistici convivii plenius elucet)* — stwierdza Posoborowa Rada Liturgiczna w *Ritus Servandus*²⁹². Zrozumienia tej prawdy trzeba szukać w teologiczno-biblijnym podłożu znaku chleba i wina, czyli w teologiczno-biblijnym uzasadnieniu komunii pod dwiema postaciami; nie można też pominąć kontekstu nauki Konstytucji o Liturgii o *znaku w ogóle*²⁹³. Dokumenty posoborowe mówią tu również, z racji znaku, o *pełniejszej formie komunii sub utraque specie*²⁹⁴, co nie podważa wiary i nauki o tożsamości substancjalnej obu sposobów komunikowania.

Instrukcja dotycząca sposobu udzielania komunii świętej *Memoriale Domini celebrans* z 29 maja 1969 r.²⁹⁵ uzasadniając wprowadzone zmiany w dyscyplinie komunii wiernych wskazuje na konieczność *dostosowania się do potrzeb duchowych i psychologicznych ludzi współczesnych*, dla których znak uczt eucharystycznej w obu postaciach *stał się bardziej wyrazisty i żywy oraz bardziej dosłownym wypełnieniem polecenia Chrystusa*²⁹⁶.

Dokumenty powyższe stopniowo wprowadzając nową praktykę liturgiczną żądają równocześnie uprzedniego przygotowania wiernych, by ta zmieniona dyscyplina *przyniosła w sposób bardziej bezpieczny obfitsze owoce pobożności i korzyści duchowe*²⁹⁷. Chodzi tu po prostu o stosowną

²⁹² PPK, t. 7, z. 2, nr 13312.

²⁹³ Por. Czerwik, art. cyt., s. 326—332; Fiala, art. cyt., s. 220n.

²⁹⁴ *Eucharisticum Mysterium* nr 32; *Institutio Generalis* (1970), nr 240; por. A. Nocent, *Prospettive d'avenire l'Ordo Missae*, w: G. Baracina, *La sacra Liturgia...*, s. 408n.

²⁹⁵ AAS 61(1969) 541—545.

²⁹⁶ PPK, t. 2, z. 3, nr 4286n.

²⁹⁷ „Ritus servandus”, w: PPK, t. 7, z. 2, nr 13311n.; *Sacramentali Communione*, w: PPK, t. 3, z. 2, nr 5619;

katechezę, której przedmiotem ma być przypomnienie nauki katolickiej o formie komunii świętej, czyli zasad ustalonych przez Sobór Trydencki, do których odwołuje się już sama Konstytucja o liturgii (*firmis principiis dogmaticis a Concilio Tridentino statutis*). W pierwszym rzędzie wiernym należy mocno uświadomić, że zgodnie z katolicką wiarą, także pod jedną tylko postacią jest przyjmowany cały Chrystus i prawdziwy Sakrament. Zatem ci, którzy przyjmują tylko jedną postać eucharystyczną, gdy idzie o owoce, nie zostają pozbawieni żadnej łaski koniecznej do zbawienia ²⁹⁸.

Innym przedmiotem katechetycznego pouczenia wiernych, po myśli nauki trydenckiej, ma być władza Kościoła w zakresie szafowania sakramentów ²⁹⁹. Jedyne Kościół jest tu kompetentny do *ustanawiania lub zmieniania*, ale pod pewnymi warunkami, a mianowicie, gdy innowacja: 1) nie dotyczy istoty sakramentów, 2) jest słuszna ze względu na zmienność rzeczy, czasu i miejsca, 3) jest podyktowana czcią należną sakramentom lub korzyścią duchową wiernych.

Wreszcie to pouczenie ma zawierać zachętę do gorliwszego uczestniczenia w obrzędzie, który pełniej wyraża znak eucharystycznej ucztu ³⁰⁰.

Pozostając jeszcze przy doktrynie trydenckiej należy podkreślić, że omawiane dokumenty nie przypomniały jej istotnej zasady, że wierni świeccy oraz kapłani nie celebrujący nie są obowiązani z prawa Bożego do przyjmowania komunii pod dwiema postaciami, i że przyjęcie tylko jednej postaci wystarcza do zbawienia ³⁰¹.

Konstytucja o liturgii świętej określiła dwa podmioty władzy uprawnionej do udzielania pozwolenia na komunię pod dwiema postaciami. Pierwszym jest Stolica Apostolska, której prawne działanie wyraża się w ustaleniu katalogu wypadków, ściśle określonych jako odpowiednich dla tej praktyki komunii. Drugim jest biskup, który według własnego uznania (*iudicio Episcoporum*) ma udzielać bezpośredniego pozwolenia na komunię *sub utraque specie* w konkretnym wypadku, nie objętym wspomnianym wykazem. Tutaj jednak rodzi się nieścisłość prawna, sygnalizowana już w dyskusji soborowej, a związana z użytym tak w Konstytucji jak i w pierwszych dokumentach wykonawczych niejednoznacznym pojęciem *biskup*. Nasuwało ono wiele trudności interpretacyjnych, gdyż nie wskazywało jasno kompetentnej osoby. Stąd niebawem zaczęły napływać do Kongregacji Kultu Bożego interpelacje dotyczące wyjaśnienia tej kwestii. Rozwiązanie sprawy przyniósł dekret

²⁹⁸ *Eucharisticum Mysterium* 32; *Institutio Generalis* (1972), n. 241.

²⁹⁹ *Ritus servandus*, w: PPK, nr 13312.

³⁰⁰ *Institutio Generalis* (1972) nr 241; *Eucharisticum Mysterium*, cz. I, nr 9 (PPK, t. 1, z. 3, nr 1094n.).

³⁰¹ Czerwik, art. cyt., s. 324.

teżę Kongregacji *Cum Missale Romanum* z 27 marca 1975 r.³⁰², który nakazuje we Wprowadzeniu Ogólnym do Mszału Rzymskiego w numerze 242 w miejsce słów *De iudicio Episcopi* umieścić słowa *De iudicio ordinarii*³⁰³. Tak więc wprowadzony termin *ordynariusz* nie budzi wątpliwości, gdyż jego rozumienie jest ściśle określone w kanonie 198 Kodeksu Prawa Kanonicznego.

Instrukcja *Sacramentali Communionē* (29 VI 1970), poszerzająca możliwość udzielania komunii pod dwiema postaciami, wprowadza nowe elementy formalno-praktyczne, które stanowią odpowiedź na prośby wielu biskupów, a także Konferencji Biskupich i przełożonych zakonnych.

Instrukcja ta utrzymując dotychczasową generalną zasadę, że według uznania ordynariusza komunია pod obiema postaciami może być udzielana w wypadkach określonych przez Stołicę Apostolską, dopuszcza nowy podmiot kompetentny do ustalania innych jeszcze okoliczności stosownych dla tego sposobu komunii. Oprócz Stolicy Apostolskiej mogą teraz — w myśl instrukcji — Konferencje Biskupie określać i decydować o sytuacjach i ich okolicznościach, posiadających duże znaczenie w życiu duchowym jakiejś wspólnoty lub grupy wiernych, które upoważniają ordynariuszów do zezwolenia na obie postacie, poza wypadkami już ustalonymi przez Stolicę Apostolską³⁰⁴. Zasada powyższa dzieli w tym wypadku kompetencje w ten sposób, że Konferencje Biskupie tylko określą ogólne racje pastoralne lub innej natury, korzystne dla życia religijnego wiernych, a ordynariusz stwierdziwszy, że one rzeczywiście zachodzą w konkretnym wypadku może zezwolić na komunię pod dwiema postaciami. Instrukcja czyni kompetentnym w tej sprawie właściwie samego ordynariusza, który może zezwolić na komunię kielicha w jakimś szczególnym wypadku, chociaż w ustalonych granicach, tzn. przestrzegając kryteriów wskazanych przez Konferencję Biskupów, lecz już bez odnoszenia się do Stolicy Apostolskiej. Takie rozwiązanie wydaje się być bardziej otwarte dla komunii *sub utraque* od soborowego, bowiem poszczególne kościoły, wspólnoty, regiony mają sobie tylko właściwe zwyczaje, formy liturgiczne, w których zezwolenie na komunię pod obiema postaciami może ubogacić życie duchowe wiernych.

Ordynariusze mają się w tym kierować następującymi dyrektywami: 1) nie udzielać zezwoleń ogólnikowo, 2) dopuszczone wypadki powinny być wyraźnie sprecyzowane, z zaznaczeniem czego należy unikać, 3) wykluczyć sytuacje, w których jest wielka liczba komunikujących, 4) gru-

³⁰² *Sacra Congregatio pro Cultu Divino. Decretum de editione typica altera Missalis Romani, Notitiae II*(1975) 111—112, s. 297—337.

³⁰³ Tamże, s. 304.

³⁰⁴ PPK, t. 3, z. 2, nr 5622n.; por. E. Szafrowski, *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, t. 2, Warszawa 1979, s. 61n.

py, którym udziela się zezwolenia powinny być dobrze określone, zorganizowane i jednolite, 5) ordynariusz miejsca zezwala na własnym terytorium, zaś zakonny może to czynić w odniesieniu do swoich domów. 6) czuwać nad tym, by były zachowane normy określone przez Stolicę Apostolską lub Konferencję Biskupów, 7) przed udzieleniem zezwolenia należy się upewnić, czy w obrzędzie komunii obu postaci będzie zabezpieczona świętość sakramentu ³⁰⁵.

Instrukcja określa ponadto zasady, jakie obowiązują duszpasterzy, którzy będą praktycznie korzystali z zezwolenia na komunię pod dwiema postaciami. Są oni zobowiązani: 1) przeprowadzić odpowiednią katechezę pouczającą o znaczeniu tego obrzędu, 2) wybrać najbardziej odpowiedni sposób komunikowania, by zapewnić godne, pobożne i estetyczne przyjmowanie, a przede wszystkim należyty szacunek do Tajemnicy Eucharystii, 3) zachować właściwe temu obrzędowi przepisy liturgiczne ³⁰⁶.

Zasady te mają zabezpieczyć powagę Sakramentu Eucharystii, autorytet nauki i dyscypliny Kościoła w tej materii oraz dobro duchowe wiernych korzystających z komunii pod dwiema postaciami.

2. WYPADKI, W KTÓRYCH MOŻNA UDZIELAĆ KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAMİ

Konstytucja *Sacrosanctum Concilium* zleciła Stolicy Apostolskiej ustalenie listy określonych wypadków, w których można zezwolić na komunię pod postacią chleba i wina. Sama Konstytucja wymienia tylko przykładowo po jednym wypadku dla duchowieństwa diecezjalnego, osób zakonnych i świeckich ³⁰⁷. Właściwy katalog tych okoliczności na polecenie Stolicy Apostolskiej opracowała Posoborowa Rada Liturgiczna po odpowiedniej konsultacji i eksperymentach poszczególnych wspólnotach kościelnych świata. W *Ritus servandus in distribuenda communione sub utraque specie* z 1965 r. Rada ustaliła 11 wypadków, w których za zezwoleniem biskupa (ordynariusza) można komunikować pod obiema postaciami. Późniejsze dokumenty rozszerzyły tę listę ostatecznie do 14 wypadków, czy raczej grup wypadków i wprowadziły w ramach poszczególnych przypadków jeszcze pewne istotne uściślenia. Według pełnego katalogu komunია pod dwiema postaciami może być udzielana ³⁰⁸:

— Neofitom dorosłym w czasie Mszy św., jaka jest odprawiana po ich

³⁰⁵ PPK, t. 3, z. 2, nr 5624n.

³⁰⁶ Przede wszystkim podane we *Wstępie Ogólnym do Mszału Rzymskiego* w nr 224—251 (PPK, t. 3, z. 2, nr 5627—32).

³⁰⁷ Konstytucja o Liturgii *Sacrosanctum Concilium* nr 55.

³⁰⁸ Podajemy za Załącznikiem do instrukcji *Sacramentali Communione* (PPK, t. 3, z. 2, nr 5634—5647) nanosząc późniejsze uściślenia, uzupełnienia i zmiany, a sygnalizując ich źródło w przypisach.

- chrzcie ³⁰⁹, bierzmowanym dorosłym, w czasie Mszy św., podczas której przyjmują bierzmowanie ³¹⁰, ochrzczonym; nowonawróconym, gdy są przyjmowani do wspólnoty z Kościołem ³¹¹;
- Nowożeńcom w czasie Mszy św. ich małżeństwa ³¹²;
 - Diakonom podczas Mszy ich święceń ³¹³;
 - Przeoryszy we Mszy św. jej benedykcji; dziewicom we Mszy św. ich konsekracji ³¹⁴, profesom ³¹⁵, a także ich rodzicom, bliskim i współpracownikom ³¹⁶, w czasie Mszy św. pierwszej lub odnawianej profesji zakonnej, o ile śluby składają lub odnawiają podczas Mszy św.;
 - Świeckim pomocnikom misjonarskim ³¹⁷ podczas Mszy św., w której są w sposób publiczny posyłani, a także tym, którzy do *postulgi* ustanawiani są, we Mszy ich ustanowienia ³¹⁸;
 - Przy udzielaniu Wiatyku: choremu i wszystkim obecnym, gdy jest odprawiana Msza św. w domu chorego, zgodnie z przepisami prawa ³¹⁹;
 - Diakonowi i ministrom wypełniającym swoją funkcję we Mszy św. (śpiewanej) ³²⁰;
 - Podczas koncelebry:
 - wszystkim, którzy w koncelebrze wypełniają prawdziwą posługę liturgiczną, nawet świeckim ³²¹, jak również wszystkim alumnom seminarium, którzy biorą w niej udział;
 - we własnych kościołach lub kaplicach: wszystkim członkom instytutów praktykujących rady ewangeliczne oraz innych stowarzyszeń, w których poświęcają się Bogu przez śluby zakonne, ofiarowanie lub przyrzeczenie; ponadto wszystkim, którzy w domach tych instytutów i stowarzyszeń zamieszkują na sposób stały ³²²;
 - Kapłanom, którzy biorą udział w wielkich uroczystościach religijnych, a nie mogą odprawiać lub koncelebrować ³²³;

³⁰⁹ *Ritus servandus*.

³¹⁰ Tamże; chodzi tu o dorosłych, którzy doszli do dojrzałości, a nie o dorosłych w sensie prawnym (zob. wyjaśnienie *Notitiae* 5(1965) 136nn, nr 36).

³¹¹ KL 55; *Ritus Servandus*.

³¹² Tamże.

³¹³ *Variationes Missalis Romani, Notitiae* II(1975) 111—112, s. 304: *Loco Ordinatis, habetur diaconis*, gdyż według KL 55 i *Ritus Servandus* było przyjmującym święcenia.

³¹⁴ *Ritus Servandus*.

³¹⁵ KL 55; *Ritus Servandus*.

³¹⁶ *Institutio Generalis* (1970) nr 242, punkt 4: *eorumque parentibus propinquis et confratribus*.

³¹⁷ *Institutio Generalis* (1969), nr 242, punkt 5.

³¹⁸ *Variationes, Notitiae* II(1975) 111—112, s. 304.

³¹⁹ *Institutio Generalis* (1969), nr 242.

³²⁰ *Ritus Servandus*;

³²¹ *Variationes: Post verba „funguntur”, „etiam laicis”*.

³²² *Institutio Generalis* (1969).

³²³ *Ritus Servandus* — mówi tylko o niemożności koncelebrowania; *Institutio Generalis* (1969) — mówi również o niemożności odprawienia Mszy św. nawet samemu.

- Wszystkim, którzy odprawiają rekolekcje: we Mszy św., jaka w czasie trwania tych rekolekcji jest odprawiana dla danego zespołu czynnie uczestniczącego; tym wszystkim, którzy biorą udział w zebraniach jakiejś Komisji duszpasterskiej: w czasie Mszy św. odprawianej dla tej wspólnoty ³²⁴;
- Tym, którzy są wyliczeni w numerach 2 (małżonkowi) i 4 (przeoryszy, dziewicom, profesom) także we Mszy św. ich jubileuszów ³²⁵;
- Chrzestnemu, chrzestnej, rodzicom i współmałżonkowi oraz katechistom świeckim ochrzczonego dorosłego, w czasie Mszy św. z racji jego chrztu ³²⁶;
- Rodzicom, domownikom (rodzinie), jak również znacznieszym dobrodziejom uczestniczącym we Mszy św. prymicyjnej ³²⁷;
- Członkom wspólnot, podczas Mszy św. konwentualnej lub wspólnotowej (*Communitatis*), zgodnie z przepisem nr 76 Wprowadzenia Ogólnego do Mszału Rzymskiego ³²⁸.

Powyższy wykaz liczący 14 grup wypadków ustalony przez Stolicę Apostolską ma charakter prawa powszechnego, z którego mogą korzystać wierni, za zezwoleniem swoich ordynariuszów, w całym Kościele. Obejmuje on najważniejsze momenty w religijnym życiu człowieka w Kościele i włącza do współdziałania w tym przywileju w zasadzie wszystkich, którzy z różnorodnych racji są bliscy osobie bezpośrednio zaangażowanej w obrzęd. Komunia kielicha dla uformowanych i przygotowanych wspólnot ma być źródłem jeszcze większej ich jedności i pełniejszego przeżywania tajemnic wiary. Dla wszystkich asystujących przy sprawowaniu liturgii Eucharystii komunია pod dwiema postaciami będzie znakiem pełnego udziału w Uczcie, której sprawowanie przygotowują i uświetniają swoją posługę. Tak więc, ta mocno wprawdzie ograniczona możliwość korzystania przez wiernych z pełnego uczestnictwa w Uczcie Eucharystycznej, wnosi w życie Kościoła nowe wartości duchowe i ubogaca przeżycie religijne ludzi w Kościele. Na pewno ten katalog nie wyczerpał wszystkich sytuacji, zwłaszcza właściwych dla określonych regionów i wspólnot kościelnych, w których to, ze względu na te korzyści duchowe, należałoby zezwolić na komunię pod obiema postaciami. Naprzeciw tym potrzebom wyszła właśnie instrukcja *Sacramentali Communionis* z 1970 r., która upoważniła prawodawców partykularnych, a więc Konferencje Biskupie i ordynariuszów do opracowania, w ramach określonych przez nią kompetencji, wykazu wypadków, które na ich

³²⁴ *Institutio Generalis* (1969).

³²⁵ *Ritus Servandus*.

³²⁶ *Institutio Generalis* (1969).

³²⁷ Tamże.

³²⁸ Tamże.

terytorium zachodzą i spełniają wszystkie wymogi, aby pozwolić na komunię pod dwiema postaciami. W ten sposób, przywrócona dyscyplina komunii pod obu postaciami, otrzymała szansę upowszechnienia się w Kościele, zaś ten ewolucyjny proces wchodzenia jej w życie gwarantuje właściwe przygotowanie wiernych, zabezpieczając godność sakramentu Eucharystii oraz przynosząc jednocześnie obfitsze owoce pobożności i korzyści duchowe.

3. SPOSOBY PRZYJMOWANIA KOMUNII POD DWIEMA POSTACIAMI

Z udzielaniem komunii pod dwiema postaciami związane były zawsze rozmaite trudności natury praktycznej. Przede wszystkim dotyczyły one przyjmowania postaci wina i sprowadzały się do następujących: — obawa przed rozlaniem i znieważeniem Najświętszej Krwi, opory psychiczne, względy higieny ³²⁹. W związku z tymi trudnościami celem ich uniknięcia lub zmniejszenia, Kościół szukał w ciągu wieków odpowiednich sposobów udzielania drugiej postaci eucharystycznej. Posoborowe dokumenty wykonawcze mając na uwadze te niedogodności czy trudności, a jednocześnie chcąc w rycie komunii kielicha ukazać pełną jej symbolikę i znak sakramentalny, podają cztery sposoby udzielania postaci wina, które w różnym stopniu odpowiadają wymaganiom.

Przy wybieraniu sposobu udzielania komunii pod postacią wina, należy brać pod uwagę następujące elementy: charakter grupy, wiek, ilości (warunki) i przygotowanie przystępujących do komunii. Przez dostosowanie sposobu komunikowania do tych uwarunkowań zabezpieczy się przyjmowanie *godnie, pobożnie i estetycznie, z wykluczeniem niebezpieczeństwa braku szacunku dla eucharystycznych postaci* ³³⁰.

Ritus Servandus wylicza następujące sposoby udzielania komunii kielicha ³³¹:

- bezpośrednio z kielicha (*suscipientes directo e calice bibunt*),
- przez zanurzenie (*per intinctionem*),
- przy pomocy rurki (*cum calamo*),
- przy pomocy łyżeczki (*cum cochleari*).

Instrukcja *Sacramentali Communione* wymienia uwarunkowania, które w konkretnym wypadku przemawiają za takim lub innym sposobem komunikowania. I tak, gdy możliwe jest zachowanie porządku i wykluczenie jakiegokolwiek niebezpieczeństwa braku szacunku oraz gdy moż-

³²⁹ Fiala, art. cyt., s. 222.

³³⁰ *Sacramentali Communione*.

³³¹ *Institutio Generalis* (1969), nr 224—256); „Ritus Srvandus”.

na liczyć na pomoc innych kapłanów lub diakonów, ewentualnie akolitów, wówczas można zastosować bezpośrednio podawanie z kielicha. Instrukcja nie uważa za godną zatwierdzenia praktyki podawania sobie kielicha przez komunikujących lub podchodzenie do stojącego kielicha celem bezpośredniego spożycia³³². Niewątpliwie ten sposób komunikowania jest nie tylko pierwszy w porządku historycznym, ale też najlepiej spełnia funkcję znaku, którego wyakcentowaniu, odczytaniu i przeżyciu w komunii pod dwiema postaciami przede wszystkim chodzi³³³.

W innych sytuacjach instrukcja preferuje obrzęd komunii pod obiema postaciami przez zanurzenie (*per intinctionem*), gdyż pozwala on zaradzić trudnościom praktycznym i zabezpieczyć należy szacunek temu Sakramentowi. Ten ryt ułatwia i czyni bezpiecznym przystępowanie do komunii obu postaci wszystkim wiernym niezależnie od wieku i stanu, a jednocześnie zachowuje pełniejsze wyrażenie znaku³³⁴.

Dla poszczególnych sposobów udzielania komunii *sub utraque specie* opracowano szczegółowe przepisy liturgiczne, które należy ściśle przestrzegać, mając na uwadze godność Sakramentu Eucharystii i dobro duchowe komunikujących³³⁵.

4. KOMUNIA POD DWIEMA POSTACIAM W SCHEMACIE „DE SACRAMENTIS” NOWEJ KODYFIKACJI

Papież Jan XXIII podejmując dzieło odnowy włączył w nie również reformę Kodeksu Prawa Kanonicznego. W encyklice *Ad Petri Cathedram* z dnia 29 VI 1959 r.³³⁶ ujawnił, że jest jego zamiarem przygotować nowy kodeks prawa kanonicznego, dostosowany do współczesnych potrzeb³³⁷. Wolę tę potwierdził następnie w przemówieniu do kardynałów (30 V 1960)³³⁸ oraz w Konstytucji *Sollicitudo omnium Ecclesiarum* z dnia 29 czerwca 1960 r.³³⁹

Tak więc papież zapowiadał reformę prawa kościelnego równocześnie z obwieszczeniem woli zwołania soboru powszechnego, z tym jednak, że sama odnowa tego prawa będzie polegać głównie na wprowadzeniu do

³³² *Sacramentali Communione* (PPK, t. 3, z. 2, nr 5630).

³³³ S. Mazzarello, *La comunione sotto le due specie*, *Rivista di pastorale liturgica* 3(1965) n. 12, s. 455.

³³⁴ *Sacramentali Communione* (PPK, t. 3, z. 2, nr 5632); por. Sztafrowski. *Prawo kanoniczne*, t. 2, s. 62.

³³⁵ *Ritus Servandus* (PPK, 13313—13343); *Institutio Generalis* 1969); *Memoriale Domini* (PPK, 4285—4306); *Liturgicae instaurationes* (PPK, 5687nn.).

³³⁶ AAS 51(1959) 497—531.

³³⁷ Tamże.

³³⁸ AAS 52(1960) 89.

³³⁹ Tamże, s. 551.

nowego kodeksu postanowień Soboru Watykańskiego II³⁴⁰. To zadanie spoczęło na Papieskiej Komisji do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego powołanej przez papieża Pawła VI 28 marca 1963 r.³⁴¹, która z kolei 25 XI 1965 r. utworzyła robocze zespoły konsultorów (*coetus studiorum*) pracujące nad redakcją projektu kanonów poszczególnych działów Kodeksu³⁴².

Spośród postanowień Soboru Watykańskiego, również uchwała o przywróceniu komunii pod dwiema postaciami, musiała się stać przedmiotem prac Komisji, a zwłaszcza zespołu konsultorów redagujących schemat prawa sakramentalnego³⁴³.

Aby wprowadzić do Kodeksu przepis prawny o komunii pod obiema postaciami, należało znowelizować treść i formę dotychczasowego kanonu 852 o sposobie komunikowania, który uwzględnia tylko komunię pod jedną postacią, tj. chleba.

W sprawozdaniu zespołu konsultorów z roku 1972 odnośnie do kanonu 852 KPK stwierdzono, że należy przystosować go do nowego prawa liturgicznego. Na jego podstawie należy w nowym kanonie potwierdzić, że Najświętszy Sakrament może być udzielany pod postacią tylko chleba albo pod dwiema postaciami, stosownie do norm prawa liturgicznego. Nadto zaproponowano, by umieścić w kanonie przepis o komunii tylko pod postacią wina w wypadku konieczności³⁴⁴. Trzy lata później w roku 1975 został ogłoszony Schemat Prawa Sakramentalnego złożony z 361 kanonów³⁴⁵. Materia kanonu 852 KPK określająca sposób udzielania komunii została ujęta w kanonie 86 Schematu³⁴⁶. Już sama forma proponowanego kanonu, składającego się z dwóch paragrafów, zapowiada nową treść. Projekt kanonu w paragrafie pierwszym, zachowując dotychczasowy przepis kan. 852 KPK o udzielaniu komunii tylko pod postacią chleba, wprowadza jednocześnie alternatywną zasadę, według której można udzielać Eucharystii również pod dwiema postaciami, stosownie do norm prawa liturgicznego. W ten sposób nowy przepis nie preferuje wprost żadnego sposobu udzielania komunii, lecz czyni to pośrednio odsyłając do prawa liturgicznego. W normach prawa liturgicznego komuniam pod postacią chleba jest formą zwyczajną, zaś pod dwie-

³⁴⁰ Por. Szafrowski, *Inspiracje soborowe w zakresie prawa kanonicznego*, *Prawo Kanoniczne* 14(1971) nr 1—2, s. 5.

³⁴¹ *Communicationes* 6(1974) 152.

³⁴² Szafrowski, *Prawo kanoniczne*, t. 1, s. 82; W. Wójcik, *Prace nad nowym kodeksem prawa kanonicznego*, *Zeszyty Naukowe KUL* 12(1969) nr 2, s. 43n.

³⁴³ Zob. Szafrowski, *Prawo kanoniczne*, t. 1, s. 83.

³⁴⁴ *Communicationes* 4(1972) 55; zob. PPK, t. 5, z. 2, nr 9918.

³⁴⁵ *Schema Documenti Pontificii quo disciplina canonica de sacramentis recognoscitur*, Typis Pol. Vat. 1975 (PPK, 15392—15764).

³⁴⁶ Zob. PPK, t. 8, z. 2, nr 15475.

ma postaciami — nazwyczajną. W ten sposób zasadnicza idea kanonu staje się ogólna i uniwersalna, której zmieniające się przepisy liturgiczne nie będą mogły naruszyć.

W paragrafie drugim tegoż kanonu ujęto w przepis kodeksowy wcześniejsze normy liturgiczne³⁴⁷ zezwalające w wypadku konieczności, na udzielanie komunii tylko pod postacią wina.

Tak więc nowy kodeks prawa kanonicznego będzie posiadał przepis normujący dyscyplinę komunii z odpowiednim uwzględnieniem komunii pod dwiema postaciami, której zakres i stronę praktyczną regulują normy prawa liturgicznego.

Taka norma w kodeksie stanie się ukoronowaniem wszystkich dziejowych wysiłków i procesów zmierzających, z różnym nasileniem i skutkiem, do zabezpieczenia należnego miejsca komunii pod dwiema postaciami w dyscyplinie liturgicznej Kościoła. Będzie to akt ustawodawczy w Kościele Zachodnim, który wychodzi naprzeciw bogatej rzeczywistości znaku w ten sposób udzielanej Eucharystii, jak również naprzeciw pragnieniom ludu Bożego, który widzi w niej źródło swej prawdziwej pobożności i jedności między sobą w Chrystusie.

COMUNIONE SOTTO LE DUE SPECIE NEI LAVORI E NELLA DOTTRINA DI CONCILIO VATICANO II E NEI DOCUMENTI POSTCONCILIARI

Sommario

L'Eucaristia costituisce il centro della vita della Chiesa, la santa comunione invece diventa il suo scopo primario. Per questa ragione la riflessione religiosa del cristianesimo ritornava continuamente ad essa nel corso dei secoli chiarificando i suoi misteri, oppure difendendola contro gli errori. Fra numerose discussioni concernenti l'Eucaristia nella storia della Chiesa il problema dell'amministrazione del Santissimo Sacramento dai fedeli è diventato il problema principale.

Il desiderio del teologo Giovanni Adamo Möhler dal XIX sec., affinché sia appagato „il comune desiderio del calice del amore e dell'unità” è stato adempito nella metà del XX secolo. Questo desiderio è nato non dal protesto riformatore contro la Chiesa ma „dal profondo amore della sua santa liturgia”. Il movimento ecumenico invece vede in comunione del calice un elemento importante che favorisce l'unità dei cristiani.

Incontro a queste tendenze e desideri è venuto il Concilio Vaticano II. All'inizio il problema sopra indicato è stato sollevato soltanto nei 17 voti, però nel corso dei lavori del Concilio prendeva sempre più chiare ed audace forme.

Nell'dibattito conciliare si sono delineate due opposte opinioni sul problema

³⁴⁷ *Eucharisticum Mysterium: W wypadku konieczności i gdy to uzna biskup, wolno jest udzielać Eucharystię tylko pod postacią wina tym, którzy nie mogą jej przyjąć pod postacią chleba* (podają za: PPK, t. 1, z. III, nr 1181; zob. *Ordo Unctionis* nr 95 (PPK, t. 5, z. 1, nr 9302).

della comunione e tutto sembrava essere una esplicita ripercussione delle discussioni in questa materia dei secoli passati.

La decisione del Concilio sulla restituzione della comunione sub utraque specie costituì una generale base dottrinale-giuridica per successiva realizzazione di tale pratica nella Chiesa. Tutto sommato soltanto i documenti postconciliari hanno fornito le norme esecutive, hanno motivato nel modo più largo la innovazione introdotta ed hanno fissato la sfera e le condizioni per far uso da questa nuova possibilità.

La Chiesa ricca delle esperienze del passato ha usato in questo caso il metodo giusto per introdurre la comunione sotto le due spezie nella pratica pastorale. Vedendo le ragioni veramente importanti ha deciso restituire la comunione del calice ai laici e contemporaneamente ha voluto in modo possibilmente efficace assicurare la dignità e la corretta comprensione di questo sacramento. Perciò la Chiesa ha assicurato giustamente il privilegio stesso attraverso le diverse condizioni pastorali, affinché l'amministrazione della comunione sotto le due spezie entrava nella vita della Chiesa gradatamente e dappertutto là, dove giustifica questo il livello della vita spirituale delle persone singole e delle comunità.

Indubbiamente diventa molto interessante la proposta di prendere in considerazione questo problema anche nello schema del Diritto Sacramentale. Il canone 86 dello schema in paragrafo 1, rispettando la precedente prescrizione del can. 852 CIC sull'amministrazione della comunione soltanto sotto la spezie del pane, introduce contemporaneamente il principio alternativo, secondo quale l'Eucaristia può essere amministrata anche sotto entrambi spezie, sempre però conformemente con le norme del diritto liturgico. Secondo le norme del diritto liturgico, la comunione sotto la spezie del pane è la forma ordinaria, la comunione sotto le due spezie invece la forma straordinaria. Grazie a questo la fondamentale idea del canone diventa generale, che mutabili norme liturgiche non possono intaccare.